

GESPEEND ? GEPOKT EN GEMAZELD ?

Wie zal het je zeggen?

Op een morgen, toen Socrates, de Griekse wijsgeer, door Athene wandelde, kwam er een man naar hem toe en zei:

“Socrates, ik moet je iets vertellen over je vriend die...”

Socrates onderbrak de man en vroeg:

“Ging de boodschap al door de drie zeven?”

De man keek verbaasd.

“Drie zeven....?”

Socrates antwoordde:

“Ja , drie zeven. De eerste zeef is de waarheid.

Weet je zeker dat het waar is wat je wilt zeggen?”

De man bloosde wat.

“Nou zeker...neen...maar ze zeggen het.”

Socrates vervolgde:

“Dan gebruik je vast de tweede zeef. De zeef van het goede.

Is het iets goeds wat je over mijn vriend wilt vertellen?”

De man aarzelde.

“Goed, neen, integendeel.”

Socrates keek bedenkelijk.

“Dan gebruikte je toch zeker wel de derde zeef?

Is het noodzakelijk dat je dit aan mij vertelt?”

Ook dat moest de man ontkennen.

“Wel”, sprak Socrates, “als dat wat je me wilt vertellen niet waar is, niet goed is en niet noodzakelijk is, vergeet het dan en belast me er niet mee. Goedemorgen.”

(Uit de “Drijfveer”)

Stel je je vragen? Of zeg je nu dat je niet nieuwsgierig bent? Waarom dan niet? In elk geval stel ik me - als monitor- tal van vragen.

Is Filolo gespeend, gemazeld en gepokt? Heb ik “ de waarheid over deze vraag op zak”? En is dat één vraag of zijn het er meerdere?”

André Gide zei: *“ Geloof die de waarheid zoeken,
twijfel aan diegenen die haar hebben gevonden.”*

Ik heb de vraag gesteld aan de filoloteams. Zij werden uitgenodigd zich **te ver- antwoorden** tegenover deze vraag. In het verhaal van hun ervaringen horen wij hen aan het werk in de verantwoording van hun opvattingen, hun doorvragen op achtergronden, redenen, redenen voor die redenen, waarden, principes, hun gezamenlijk zoeken naar waarom leren “ Filosoferen met jongeren” belangrijk is in de lerarenopleiding.

Ik laat hen (w)onderwijselijk aan het woord om de waarheid te zoeken “ in samenspraak.”

**EINDRAPPORT
FILOSOOF OP (HOGE)SCHOOL (ANTWERPEN)
FoSHA**

**VEFO- CANON PILOOTPROJECT
VOOR DE LERARENOPLEIDING PROFESSIONELE BACHELORS KO/LO/SO
ACADEMIEJAAR 2006 - 2007**

Hagar de Verschrikkelijke

door Dik Browne

Peter Visser

INHOUD

Teamleden FoSHA en opleidingscoördinatoren	p. 3
1 WONDERWIJSBEGEERTE: DE LERAAR – FILOSOOF	p. 4
2 PROJECTPLANNING EN OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE METHODIEKEN	p. 6
3 PROCES-EVALUATIE	p. 15
4 PRODUCTEVALUATIE	p. 16
5 BESLUIT	p. 17

**FILOSOOF OP (HOGE)SCHOOL (ANTWERPEN) FoSHA
VEFO- CANON PILOOTPROJECT
VOOR DE LERARENOPLEIDING PROFESSIONELE BACHELORS KO/LO/SO¹**

	<p>Campus 't Zuid Verschansingstraat 29 2000 Antwerpen tel: 03 259 08 00 fax: 03 259 08 18 e-mail : info.bls@ha.be</p>	<p>Campus Lier Berlaarsestraat 31 2500 Lier tel: 03 490 00 50 fax: 03 490 00 51 e-mail : info.blsl@ha.be</p>
---	---	--

Teamleden FoSHA en opleidingscoördinatoren

Naam	Voornaam	Opleidingsspecialisatie	Niveau
Bellon	Kris	Pedagogie	PBLO
Belmans	Willy	Nederlands	PBKO
Binon	Sam	Pedagogie	PBLO
Bolckmans	Nora	Nederlands	PBKO
Denkens	Rilke	Pedagogie	PBKO/LO/SO
Havermans	Inge	Psychologie/Pedagogie	PBKO/LO
Landuyt	Inge	Nederlands	PBKO
Vandermeersschen	Lana	Nederlands	PBLO/SO
Vercauteren	Lieven	Pedagogie	PBKO
Interne projectpromotor en -coördinator FoSHA			
Wynen	Denise	Niet-conf.zedenleer	PBSO/VLO/NCZ

Dit overzicht bevat alle namen van HA-teamleden die effectief (en meer dan éénmalig) aan het project deelnamen. Gemiddeld waren er per sessie zeven HA-deelnemers aanwezig. Ondanks de gezamenlijke planning wisselde - door overvolle lectorenagenda's en (lastminute) uurroosterwijzigingen - het deelnemersaantal vrij sterk. Soms moest een lector de vergadering voortijdig verlaten of kon slechts buiten adem (o.a. na een uitgelopen stagebezoek en met een mondvul haastig lunchvoer) halfweg aansluiten.

De oorspronkelijke lijst van FoSHA- belangstellenden telde exact twintig namen met een grotere diversiteit aan opleidingsspecialisaties (wiskunde, aardrijkskunde, muziek,...) en – niveaus. Tijdens het verloop van het project drukten meermaals lectoren in de leraarskamer hun spijt uit over het niet kunnen deelnemen door onverwachts verhoogde werkdruk en voortdurende opdrachtwijzigingen. Een herneming binnen HA van dit pilootproject voor een groep nieuwe belangstellenden en het uitdiepen met oefensessies in de onderwijspraktijk voor de HA-filosofiepioniers lijkt dan ook aangewezen. Een voorstel terzake werd hiervoor geformuleerd.

FoSHA-begeleiding

Visser Peter Onderwijzer-DHOS – Licenciaat in de wijsbegeerte
Elisabethstraat 10 2550 Kontich 03/457.67.19 visser.vandewoude@telenet.be

¹ FMK/J/V (Filosofen met kinderen/Jongeren en Volwassenen) sluit naadloos aan bij de basiscompetenties van alle lerarenopleidingen met slechts een gradueel verschil afhankelijk van de onderwijsdoelgroep (kleuters t.e.m. volwassenen).

1 WONDERWIJSBEGEERTE²: DE LERAAR – FILOSOF

De onderstaande tekst is niet zomaar wat ‘visserslatijn’ of een stevig uit de hand gelopen toverspreuk à la Harry Potter. Deze raadgevingen voor beginnende leraren, zowat 1600 jaar oud, behoren vandaag nog steeds tot de helderste beschouwingen over de herbronning van (mogelijke twijfel aan) goed leraarschap.

*Iam vero si usitata et parvulis congruentia saepe repetere fastidimus: congruamus eis per fratrum, paternum, maternumque amorem, et copulatis cordi eorum etiam nobis nova afficiuntur et illi quae quae docentur urbium vel praeteribant eorum nova per amoris vetera fuerunt congruamus eorum etiam ut cum illi invicem; ad discamus quae ampla et per voluptate delectatio in eorum novitatis delectatione renovetur? Et tanto magis, quanto sunt amiciores: quia per amoris vinculum in quantum in illis sumus, in tantum et nobis nova fiunt quae vetera fuerunt.*³

<p>Wanneer het ons verder tegenstaat die gewone, op de kleinen afgestemde lessen zo vaak te herhalen, dienen wij ons door een broederlijke, vaderlijke en moederlijke liefde op die kleinen af te stemmen; en zodra wij ons aldus met hun hart verbonden hebben, zullen die lessen ook ons weer nieuw lijken. De gevoelens van een deelnemend hart hebben namelijk zoveel kracht dat, wanneer onze leerlingen geroerd worden door ons spreken en wij door hun leren, wij in elkander komen wonen, zodat zij als het ware in ons gaan spreken wat zij horen en wij om zo te zeggen in hen gaan leren wat wij onderwijzen. Dat doet zich immers ook voor, wanneer wij bepaalde weidse, mooie punten in steden of buiten op het land, die wij zelf, omdat we ze al zo vaak hadden gezien, zonder genoeg voorbijgingen, aan mensen tonen die ze nog nooit eerder gezien hebben; dan wordt toch zeker door hun genoeg om die nieuwe aanblik ons eigen genoeg hernieuwd! En dat gebeurt des te meer naarmate zij meer onze vrienden zijn, want hoe meer wij door de band van de liefde in hen verblijven, des te meer worden die oud geworden dingen ook voor ons weer nieuw (Augustinus) .</p>

Deze passage uit een gelegenheidsgeschrift van Augustinus beschrijft op een indringende wijze de dynamische relaties en hun onderlinge samenhang in de basale ‘didactische triade’: leerkracht - leerstof - leerling. De onbevangenheid van het amicale intensief (her)(be)kijken, laat de oud geworden dingen weer in een gloednieuw perspectief verschijnen. Deze basishouding van de goede leraar is zonder enige twijfel ook die van de filosofische gespreksleider. Iedere rechtgeaarde pedagoog ziet wel wat in deze verrassend eenvoudige visie.

Het effectief invoeren van een gesystematiseerde filosofeerpraktijk in opvoeding en onderwijs is echter van een geheel andere orde. Het ‘radicaliseren van de verwondering’⁴ krijgt pas voorbij de gezamenlijk beleefde werkelijkheid gestalte doorheen een voortdurende verfijning van ‘het ambacht van het denken’:

² De inspiratie voor de vorming van dit neologisme vindt haar oorsprong in het boek van Jacques Claes, *Onderwijzen: het wonder wijzen*, Pelckmans, Kapellen, 1987, p. 172

³ S. Aurelii Augustini (354-430) OPERA OMNIA - editio latina > PL 40 > *De Catechizandis Rudibus liber unus* 12.17 Voor de Nederlandse vertaling: Augustinus, *Het eerste geloofsonderricht*. Baarn, Ambo, 1982, p. 87 [vertaling: Wijdeveld, Gerard]

⁴ Vrij naar de analyse van het filosoferen door Gerard Beekman in: *Filosofie, filosofen, filosoferen; een eerste terreinverkenning*, Ambo, Baarn, 1973, p. 183 Deze ‘inleiding in de wijsbegeerte’ is ontstaan uit de praktijk van enkele jaren filosofieonderwijs aan pedagogische academies in Nederland.

- Het gekozen 'object' is iets dat ik niet volledig vatten kan; het gaat om de 'laatste', 'ultieme', 'uiteindelijkheidsvragen'.
- De vreemdheid doet mij terugwijken voor dit merkwaardige gegeven.
- De distantie is geen eenduidig terugwijken maar een gebiologeerd blijven.
- De spanning tussen distantie en geboeidheid wekt het verlangen om het geheim te zien, te doorzien, te begrijpen: de begeerte naar waarheid, de echte wijsbegeerte is immers een hartstocht.

Wijsgerige vraagstelling vereist dus een zekere inspanning en vergt soms moed: zekerheden schokken, twijfel groeit... Vaak leiden onthutsende inzichten in een 'spiraaldenken' tot nieuwe voortdurende verwonderende vraagstelling en slechts voorlopige antwoorden. Deze houding vraagt permanent:

- De bereidheid om (eigen) vragen/antwoorden/argumenten/oplossingen kritisch te benaderen
- Het respect voor de rationele standaard voor argumentatie

In de tekst 'Hoe wijs ik kiezelsteentjes aan?'⁵ Staat de augustiniaanse idee van 'de oud geworden dingen weer nieuw' centraal. Dit ludiek beschreven praktijkvoorbeeld van 'wonderwijsbegeerte' vormde de uitgelezen aanleiding voor het FoSHA-lectorenteam om zelf filosofische vragen te formuleren. Het filosofische gesprek met als gekozen uitgangsvraag '**Wat is verwondering?**' was het eerste in een reeks van vele wijsgerig-pedagogische reflecties die volgden tijdens de overige sessies. De leidraad was telkens weer: Hoe verhouden de leraar en de filosofische gespreks- (be)geleider zich tot elkaar? Wat betekent dit nu voor mijn specifieke opdracht als lector en hoe kadert dit binnen de structuur van de lerarenopleiding?

Het algemene doel '*Het opleiden van bekwame filosofische gespreksleiders in de lerarenopleiding*'⁶ stond vanaf sessie 1 voorop. De beschrijving van de gebruikte methodieken geeft eveneens aan hoe specifieke leerdoelen aan bod kwamen. Tussentijds en voornamelijk in het slotgedeelte van dit eindrapport volgen conclusies in hoeverre bepaalde doelen bereikt werden. In ieder geval werd op gevarieerde wijze de vaardigheid 'Filosoferen Met Kinderen (FMK)' systematisch geoefend en werden er overvloedig kansen geboden om het 'vak' filosofie in de opleiding op te starten, verder aan te passen of beter te integreren in het vernieuwde curriculum.

⁵ T. Gerritse, Waar blijft de mens in het 'onderwijsleerproces'? In: 'De pedagogische akademie', december, 1973, p. 130-131 De tekst werd opgenomen in het boek van Tjeu van den Berk: Vluchten kan niet meer, Rapsodische verkenningen over katechese, school, geloof en opvoeding, Patmos, Antwerpen/Amsterdam, 1979, p. 93-95

⁶ Uit de resolutie goedgekeurd in 2002 door het Vlaamse Parlement voor het creëren van optimale kansen voor eigentijds filosofieonderwijs: <http://project.klascement.net/filosoferen/pdf/010.pdf>

2 PROJECTPLANNING⁷ EN OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE METHODIEKEN

Deze sessies werden uiteraard niet opgevat als een telkens drie uur durend doorlopend hoorcollege. Er werd van bij de aanvang gezocht naar gevarieerde werkvormen die de betrokkenheid van de deelnemers sterk kon verhogen. De gretigheid waarmee sommige lectoren al tijdens sessie 1 bij diverse opdrachten aan de slag gingen, gaf een duidelijk positief signaal naar het initiële opzet en de begeleidingsaanpak van deze vorming. Haast ongemerkt verzeilden we herhaaldelijk vanuit een nieuwe theoretische aanzet in een (meestal geanimeerd) filosofisch gesprek...

1	Antwerpen	ma 16.10.06	13.00 - 16.30	Wat is FMK? Inleiding
2	Antwerpen	wo 15.11.06	13.30 - 16.30	Redeneervaardigheden: Analyseren, argumenteren, redeneren, creatief denken, kritisch denken
3	Antwerpen	ma 15.01.07	13.00 - 16.30	Werkvormen evalueren/Filosofiemomenten in de groep / Oefeningen
4	Antwerpen	wo 28.02.07	13.30 - 16.30	FMK-toepassingen in: Nederlands (taal), muziek, zedenleer, wiskunde...
5	Antwerpen ⁸	wo 25.04.07	13.30 - 16.30	Toepassingen in K, LO en SO
6	Lier	di 29.05.07	18.30 - 21.00	Reflectie en evaluatie

De tussentitels uit de speciaal voor deze sessies samengestelde leidraad geven meteen al een beeld van de KIVA-accenten⁹ die gedurende deze vormingssessies werden gelegd. Een ellenlange (FMK)-doelenlijst werd niet meer apart toegevoegd. Waar nodig volgt een korte toelichting en wordt eventueel verwezen naar de bijlagen. Door het opnemen van letterlijke citaten uit de FoSHA-verslagen krijgt de tekst een levendige dimensie. De worsteling met het filosoferen is voelbaar aanwezig omdat de deelnemers en hun verzuchtingen zelf aan het woord komen.

⁷ Deze planning werd opgesteld op basis van een eerste voorstel vanuit de HA-projectcoördinatie voor zes mogelijke FoS-sessies. Op 28.06.06 vormde deze aanzet samen met het projectoverzicht vanuit VEFO/CANON de basis voor de startnamiddag van FoS in HA. In de loop van het traject heeft deze planning lichte wijzigingen ondergaan en werd bijgestuurd n.a.v. de permanente evaluatie van het project.

⁸ De oorspronkelijke planning voorzag op wo 21.03.07 een vijfde sessie in Lier. Door tal van afmeldingen besliste de FoSHA-coördinator Denise Wynen in samenspraak met PV om de bijeenkomst te verdagen. Tijdens sessie 5 op wo 25.04.07 in Antwerpen werd dan een nieuwe datum voorgesteld voor sessie 6 met daaraan gekoppeld een afsluitend (filosofisch) etentje in Lier.

⁹ Kennis – Inzicht – Vaardigheden – Attitudes

De bijgevoegde reflecties voor en na de beschrijving van het verloop van de bijeenkomsten geven al een richting aan die in de slotbeschouwingen over de product- en procesevaluatie van het gehele FoSHA-project worden samengevat.

Sessie 1: FMK? - Inleiding¹⁰

Tijdens sessie 1 en 2 werd het algemene kader geschetst van FMK en gingen we eveneens dieper in op bepaalde FMK-aspecten (onderzoeksplan, gespreksverloop, vraagstelling, redeneervaardigheden...).

1.1 De band met de opleiding als vertrekbasis verduidelijkt in een rondvraag

“Waarheen en waarvandaan?”¹¹ De deelnemers stellen zich voor:

- Affiniteit met FMK tot hiertoe
- Eigen concrete verwachtingen

1.2 Overzicht en aanvulling van de voorlopige planning

In dit deel wordt ook de vooropgestelde projectevaluatie geschetst.

1.3 FMK in een breed verband: Filosofie, filosofen, filosoferen¹²

We zetten in een rollenspel (afwisselend als aanklager/verdediger) veel gehoorde argumenten tegen filosofie en filosofen op een rijtje. Aan de andere kant worden de redenen opgegeven waarom we wel zouden filosoferen.

1.4 Een bondige historiek opgevat als wijsgerige archeologie/lasagne

Van de huidige FMK-crouette¹³ doorheen eeuwenoude gerijpte filosofische praktijklagen naar de eerste echte smaakmaker: ‘de apologie van Socrates’. De essentie van het filosoferen = vragen stellen! Laat je dus niet monddood maken of door valse argumenten om de tuin leiden!

1.5 Hoe wijs ik kiezelsteentjes aan?¹⁴

Een eerste methodische filosofische verkenning met als basisthese de bovenvermelde augustiniaanse ‘raadgevingen voor beginnende leraren’

- We lezen de tekst ‘*Hoe wijs ik kiezelsteentjes aan?*’
- Individueel bewerken en filosofische vragen stellen bij de tekst
- Per twee 1 vraag selecteren → op bord
- Gezamenlijke startvraag selecteren → “*Wat is verwondering?*”
- Hierover ontspint zich een filosofisch gesprek: Verwondering ... samen leren.. samen denken ...het oude weer nieuw maken ...

1.6 Verloop van een stapsgewijs filosofisch gesprek: de standaardprocedure¹⁵

¹⁰ Voor de inhoudelijke beschrijving van de sessies maakte ik (naast de eigen voorbereiding en reflectie) dankbaar gebruik van de uitstekende verslagen van de FoSHA-projectcoördinator.

¹¹ Zie Plato in ‘Phaedrus’ geciteerd door Richard Anthone:

<http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=G02AIB17>

¹² De titel is een rechtstreekse verwijzing naar het boek van Gerard Beekman (zie hoger)

¹³ Het historische FMK-overzicht werd samengesteld a.d.h.v.: Anthone, R. & Mortier, F., Socrates op de speelplaats, filosoferen met kinderen in de praktijk, Acco, Leuven, 1997, p. 270

¹⁴ Zie hoger: T. Gerritse/T. van den Berk

¹⁵ Een licht geredigeerde versie van Hoofdstuk 7 uit de tekst ‘Filosoferen met kinderen’ door Goedele De Swaef; Bij het filosoferen zijn kinderen zelf actief en creatief, maar op cognitief terrein. De vragen van de filosofie zijn in beginsel open: er is geen pasklaar of definitief antwoord. Deze basistekst biedt een overzicht van de doelstellingen, Lipmans Philosophy for Children, de rol van de leerkracht, verloop van een filosofisch gesprek, ... zie:

<http://www.pbdgent.be/leerinhouden/prnfilosoferenmetkinderen.htm>

1.7 Grondige analyse van het filosoferen (in 3 etappes)¹⁶

1.8 'De Schaduw van de wind'; Hoe adopteer ik een boek?¹⁷

Iedereen kiest (als huistaak) tegen volgende sessie een stukje uit een boek (roman, dichtbundel,) waarover met de groep in de loop van het project gefilosofeerd kan worden.

1.9 Videofragment¹⁸ 'Een aparte leerschool'

Matthew Lipman legt uit hoe FMK in de USA tot stand gekomen is en we zien een klas van 6-jarigen die aan de hand van een verhaal van M. Lipman (Elfie) filosoferen over het denken.

Het vervullen van de brugopdracht tussen sessie 1 en 2 werd door een aantal gegadigden (ondanks de hoge HA-werkdruk) als oefenkans aangegrepen. Zo kon men zelf dieper ingaan op het traceren van filosofische vindplaatsen in diverse tekstsoorten. Hierbij formuleerde men filosofische vragen die als voorontwerp functioneerden van een later uit te werken onderzoeksplan.

Het programma van deze eerste sessie bleek wat overladen. Elk onderdeel zou op zich verder uitgediept kunnen worden om alles nog beter te laten renderen. Sommige deelnemers gaven aan dat we toch iets te snel van stapel liepen (zie verder).

Sessie 2: Redeneervaardigheden

'Waar zijn we naar op zoek?' vroeg Martinson. Walllander wilde net antwoord geven toen Rydberg zijn hand opstak. 'We zullen datgene vinden waarvan we niet wisten dat we het zochten'.

Henning Mankell

Bij de aanvang van deze bijeenkomst (de groep was door visitatiestress en de verschuiving naar een andere dag in het weekrooster iets kleiner dan de eerste keer) bleek er verrassend genoeg dat er ondanks de 'overdonderende hoeveelheid materiaal' na 1 maand toch heel wat was blijven 'plakken'. Pertinente vragen werden geformuleerd, kritische bedenkingen geuit, concrete voorbeelden uit de stagebegeleiding aangehaald,... Wat in de voorbereiding door mij eerder bedoeld was als een korte oprissing van FMK tot hiertoe werd meteen een brede evaluatie van filosoferen in (én over) onderwijs.

Ook tijdens het verdere verloop van sessie 2 viel weer de grote betrokkenheid op van de deelnemers en er ontstond zo een eigen dynamiek binnen de groep. Voorgestelde werkwijzen konden snel aangepast worden aan de wisselende groepsgrootte. Er was spontane bereidheid om verder in te gaan op de meegebrachte teksten. De groep kon zich snel opsplitsen in gespreksdeelnemers en –observatoren...

2.1 Terugblik/evaluatie sessie 1

- Gesprek 'verwondering' is 'niet af' (Kris)
- Filosofische vragen: hoe herken je die? (Lana)
- Doodt filosoferen de verwondering niet? (Willy)
- Hoe breng ik redeneervaardigheden in het curriculum (Sam)

¹⁶ Als leidraad gebruikten we een vrij tekstgetrouwe samenvatting van het vierde hoofdstuk 'Analyse van het filosoferen' uit het bovenvermelde inleidende boek van Gerard Beekman. De drie 'etappes' vormen in grote lijnen de ruggengraat van het actieve filosoferen; dus ook van het FMK.

¹⁷ Zafón, Carlos Ruiz, De schaduw van de wind, Signature, Utrecht, 2005, p. 543 De gehanteerde methodiek wordt samen met tal van bijkomende suggesties uitvoerig beschreven in Bijlage 1. Andere praktijkvoorbeelden over het werken vanuit tekstfragmenten voor jongeren: Anthone, R. & Moors S., Van boeken ga je denken, Filosoferen met kinderen a.d.h.v. jeugdliteratuur, Acco, Leuven, 2002, p.143

¹⁸ Uit het goed gestoffeerde FMK-archief van Denise

- Voorbeeld filosofisch moment in een les NCZ over vrijheid (Denise)

2.2 Brugopdracht tussen sessie 1 en 2: Hoe adopteer ik een boek?

- doel:
 - gevoeligheid voor het filosofische bevorderen (kiezen van tekstfragmenten)¹⁹
 - leiden van een filosofisch gesprek d.m.v. een geselecteerde vraag.
- werkwijze:
 - tekst wordt doorgegeven en gelezen in groepjes van twee
 - per twee vragen formuleren
 - vragenlijst teruggeven aan de 'eigenaar'
 - filosofisch gesprek

2.3 Socratische houding: De filosoof/gespreksleider als detective en regisseur²⁰

- De mate van detecteren/regisseren is afhankelijk van de invulling van de taak als begeleider/deelnemer
- Deelnemers en gespreksleiders kunnen eveneens meer specifieke rollen vervullen, nl; als facilitator, provocateur, modulator, monitor, ondersteuner, constructeur,...

2.4 Soorten vragen en voorbeelden²¹

- Vragen naar helderheid en duidelijkheid
- Vragen naar redenen, bewijzen, vooronderstelling, enz
- Vragen naar alternatieve gezichtspunten, tegenvoorbeelden, tegenargumenten, speculatie, enz...
- Vragen naar consequenties en implicaties
- Metavragen: vragen i.v.m. de discussie, conclusies, procesverloop, enz...

2.5.1 Een lijst van denkvaardigheden (DV)²²

Denkvaardigheden (29 thinking skills) als instrument voor het ontleden van een filosofisch gesprek

2.5.2 Filosoferen over de ruimte²³

Ontleding van een kort gesprek over de ruimte. We trachten een aantal denkvaardigheden en soorten vragen te herkennen.

2.6 Observatie van een filosofisch gesprek in een binnenkring

Sam geeft zich op om als eerste zo'n gesprek te leiden. Rilke, Willy, Lana en Kris nemen deel. Peter, Inge en Denise zijn de observatoren en moeten denkvaardigheden trachten te herkennen en de vraagstelling becommentariëren. Keuze van de vraag: '*Roept verbod altijd verzet op*'? (bij de tekst van Sam over de '*Paradoxen van pedagogisering*'). Het gesprek duurt ongeveer een kwartiertje en daarna geven de observatoren commentaar.

Sam deed bij de afsluiting van deze samenkomst een voorstel om tegen volgende keer zelf al (een) werkvorm(en) te bedenken. De deelnemers geven elkaar (indien mogelijk) vooraf ideeën en suggesties hiervoor (kwestie van tijdsbesparing). Sessie 3 staat immers volledig in

¹⁹ Zie Bijlage 2

²⁰ Zie Anthone/Mortier, 1997, p. 53, 75

²¹ Zie Anthone/Mortier, 1997, p. 107

²² Zie Anthone/Mortier, 1997, p. 73 e.v.

²³ Het betreft een verslag van twee gesprekken met een groep kinderen 1ste en 2de lj. 'De Boomgaard' stedelijk onderwijs Gent. Aanleiding was een terloopse opmerking over de film E.T. die de kinderen blijkbaar tijdens de kerstvakantie hadden gezien. Zie Anthone/Mortier, 1997, p. 77 e.v.

het teken van het uitwerken, uitproberen en evalueren van diverse werkvormen. Elementen uit sessie 1 en 2 kunnen wellicht zo explicieter/gevarieerder naar een publiek van jongvolwassenen/studenten toe aan bod komen. Een voorbeeld van onderzoeksplan uit 'Samen denken'²⁴ geeft nog extra documentatie.

Uit een toenmalig mailbericht van de HA-projectcoördinatie bleek dat het aanvoelen van de positieve respons in de HA-groep tot dan toe correct werd ingeschat: "De reacties na vorige sessie waren erg positief. Vooral het praktisch toepassen van de 'leerstof' spreekt de mensen aan. Vriendelijke groetjes." Was getekend: Denise

Sessie 3: Werkvormen

3.1 Opvolging 'huiswerk' en terugblik op vorige sessie

- Wanneer en hoe een FMK-moment in de les introduceren? (Lieven en Sam)
- Hoe FMK in de lerarenopleiding introduceren in een korte tijdsspanne? Hoe pak je dat zo efficiënt mogelijk aan? (Kris)
- Hoe kan FMK bijdragen tot stimuleren van de fantasie, creativiteit,..... "art-education"? (Lana)
- Nora vertelt over haar filosoferervaringen uitgaande van artikels (Koen Raes, Verschaalde Waarden) over breed maatschappelijke thema's.
- Rilke wil FMK-momenten introduceren in een eindwerk over 'Dood en sterven' dat dit jaar door een studente gemaakt zal worden.
- Denise wil uitleg krijgen bij enkele redeneervaardigheden die niet meteen duidelijk zijn.

3.2 Werkvormen met focus op het expliciteren van een aantal FMK-aspecten

3.2.1 Focus op 'het opstellen van een onderzoeksplan'²⁵

Oefening: uitgaande van de vragen die vorige sessie bij het gedicht van Lana (Hugo Claus, Caligula) door de groep geformuleerd werden, een discussieplan opstellen. Vertrekken van deze hoofdvragen en trachten een aantal subvragen te noteren of een bepaalde structuur, volgorde aan te brengen. We noteren dit op grote vellen papier die daarna op het bord worden vastgemaakt. De 'werkstukken' worden besproken, bevraagd en eventueel aangevuld met (alweer) nieuwe vragen.²⁶

We vergelijken dan onze werkwijze met de aanpak in het boek 'Waarom leef ik?' uit de reeks 'FiloSofie voor kids'.²⁷ Dit boekje is eigenlijk één groot onderzoeksplan met deelrubrieken en subvragen, met mogelijke conclusies en nieuwe vragen.....

3.2.2 Focus op denk- en redeneervaardigheden

DV 1: Begrippen precies formuleren	DV14: Vage woorden herkennen
DV 2: Gepaste veralgemeningen maken	DV15: Rekening houden met relevante overwegingen
DV 3: Oorzaak - gevolgrelaties formuleren	DV16: De interdependentie van middelen en doelen herkennen
DV 4: Onmiddellijke afleidingen uit een enkele premisse maken	DV17: Informele drogredeningen herkennen
DV 5: Syllogistische afleidingen maken uit twee premissen	DV18: Begrippen operationaliseren
DV 6: Elementaire standaardiseringregels kennen	DV19: Redenen geven
	DV20: De contextuele aard van waarheid en

²⁴ Poppelmonde, Willy, Samen denken, Filosoferen met kinderen en de eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het basisonderwijs, Praktijkgids voor de basisschool, Wolters Plantyn, 2001

²⁵ Dit onderdeel ontstond na een intervisie met de begeleidende FoS-filosofen. Deze werkvorm is een deel van de omvattende vraag: Hoe kan elke stap van de FMK-standaardprocedure indringender beter geoefend worden?

²⁶ Zie bijlage 3

²⁷ Deze reeks van Oscar Brenifier werd vertaald uit het Frans en uitgegeven bij Davidsfonds/Infodok

DV 7: Regels van relatieloga kennen	valsheid erkennen
DV 8: Consistenties en contradicties herkennen	DV21: Verbanden leggen
DV 9: Afleidingen maken uit voorwaardelijke syllogismen	DV22: Werken met analogieën
DV10: Vragen formuleren	DV23: Alternatieven ontdekken
DV11: Onderliggende veronderstellingen identificeren	DV24: Hypothesen opstellen
DV12: Deel - geheel en geheel – deelrelaties begrijpen	DV25: Waarden analyseren
DV13: Weten wanneer je ambigu taalgebruik kan gebruiken, aanvaarden, vermijden	DV26: Voorbeelden geven
	DV27: Definities geven van gekende woorden
	DV28: Criteria identificeren en gebruiken
	DV29: Rekening houden met perspectiefverschillen

Er wordt teruggekomen op het oefenen van denk- en redeneervaardigheden uit sessie 2. De voor Denise onduidelijke vaardigheden worden besproken en toegelicht. FMK opereert niet als enige partner binnen het gebied van de cognitieve vorming. De binnen FMK opgesomde redeneervaardigheden worden vergeleken met de lijst die Feuerstein vermeldt. Ook wordt verwezen naar de taal-denkrelaties die o.a. bij kleuters worden geoefend. Het was de bedoeling om met deze informatie nog een vergelijkende oefening te doen maar wegens gebrek aan tijd gaat dit niet door.

3.2.3 Focus op de rol(len)/sturing van de gespreksleider

We focussen terug op de mogelijke rollen die de gespreksleider kan innemen en de verschillende doelen die kunnen nagestreefd worden. Sommige rollen bevorderen (of hangen samen met) het realiseren van bepaalde doelen (zie schema²⁸) Voor een oefening is er (jammer genoeg) alweer geen tijd.

soorten doelstellingen rol van de gespreksleider	1. Inhoudelijke doelstellingen	2. Ontwikkelen van denkvaardigheden	3. Persoonlijke zingeving en engagement	4. Vorming van een onderzoeksgemeenschap
Facilitator	X	X		
Provocateur	X creativiteit			X
Modulator	X coherentie			X
Monitor		X		X
Ondersteuner			X	X
Constructeur		X	X	
'Woeler'	X		X	

3.3 De evaluatie van een filosofisch gesprek

Om het vorderingsproces van een onderzoeksgroep enigszins te meten ontwikkelde Barry Curtis een lijst van 20 gesprekscriteria. Anthone & Mortier maakten er een kortere variant van (13 gespreksvaardigheden en attitudes). Curtis werkt met een schaal van 1 tot 4 bolletjes (het hadden er ook meer kunnen zijn). Bij Anthone & Mortier worden bij elke vraag twee uitersten geformuleerd (met daartussen een cijfergradatie van 1 tot 7). Het is de bedoeling de lijst regelmatig na een sessie in te vullen. Na een aantal sessies zou er een stijgende tendens zichtbaar moeten zijn.

1. Stellen de deelnemers vragen?	Weinig	Veel
2. Hoeveel kinderen nemen deel aan de discussie?	Enkelen	Meerderheid
3. Hoe is het gedrag tijdens de discussie?	Rusteloos..	Geïnteresseerd

²⁸ Zie Anthone/Mortier p. 73-76

4. Antwoorden de deelnemers individueel?	In koor.....	Voor zich
5. Geven de deelnemers redenen voor hun beweringen?	Op vraag.....	Spontaan
6. Gebruiken de deelnemers elkaars ideeën?	Niet.....	Wel
7. Geven de deelnemers abstracte antwoorden?	Anekdotisch.....	Abstractie
8. Hebben de deelnemers gevoel voor het filosofische?	Empirisch.....	Filosofisch
9. Blijven de deelnemers bij het onderwerp?	Niet.....	Wel
10. Gebruiken de deelnemers argumenten?	Niet.....	Wel
11. Is men bereid van standpunt te veranderen?	Vasthoudend.....	Flexibel
12. Worden de anderen individueel aangesproken?	Via leider	Direct oogcontact
13. Is er een autonoom gesprek?	Niet.....	Wel

3.4. Voorbereiding Sessie 4: Op zoek naar vakgebonden FMK-toepassingen ...

- Ieder van ons zoekt binnen zijn vakgebied toepassingsmogelijkheden en werkt een onderzoeksplan uit.
- Denise maakt een onderzoeksplan en discussieoefeningen bij het thema dat zij voor vorige sessie geselecteerd had: 'Onwetendheid als drijfveer voor onderricht' (Savater).
- Lieven en Rilke trachten met de rol/doel-categorieën een hanteerbaar modelletje te ontwikkelen (vgl. bv. met de Roos van Leary, of).
- Iedereen brengt al het FMK-materiaal mee waarover hij/zij beschikt. Denise haalt ook al het materiaal uit de bibliotheek naar boven. We halen alles uit de kast...

Sessie 4: FMK-toepassingen

Voor Sessie 4 lag de bal dus volledig in het kamp van de deelnemers zelf. Er werd voor deze sessie vooraf geen bindende leidraad uitgeschreven. Het verloop stond wel in grote lijnen vast en de begeleider hield wel één en ander achter de hand... Post factum zag deze bijeenkomst er uit als volgt:

4.1 Rondvraag

- Welk materiaal heeft iedereen meegebracht?
- Wat zet ons aan tot filosoferen ieder vanuit onze eigen invalshoek?

4.2 Grasduinen in het uitgestalde materiaal en korte (informele) bespreking

- Wat is er op de markt en waarover beschikken wij?
- Hoe gebruiken?
- Wanneer en hoe filosoferen? Zie bijlage 3
- Denise stuurt nog een recent aangepaste bibliografie FMK door.

4.3 Videofragment 'Het huis met de twaalf deuren' (Thema 'Leren en groeien')

Bespreking bruikbaarheid:

- het spreekt niet echt aan
- er worden te veel (en overbodige) beelden aangeboden
- manier van argumenteren (nogal stug, kortaf,...)

4.4 Voorbeeld van een uitgewerkt onderzoeksplan en discussieoefeningen

Uitgaande van een fragment uit *'Filosofie van onderwijs en ouderschap'*, Fernando Savater, Bijleveld 2001 heeft Denise een onderzoeksplan uitgewerkt rond:

Onwetendheid en weten / Onwetendheid en onderricht + enkele oefeningen over Weten en besef van onwetendheid / Leren / Onderrichten en onderwijzen.

Korte bespreking met aanvullingen + filosofische discussie (We kunnen het niet laten....!).

Door het opzet van deze sessie was het verloop en de uitkomst ervan minder zeker. Door de veelheid van het uitgestalde materiaal liepen sommigen wellicht wat verloren. Anderzijds was

deze (boeken)beursenscenering dé gelegenheid om informeel toch relevante ervaringen uit te wisselen en tegelijk direct te kunnen verwijzen naar de uitgestalde waren. Dit moment werd zeker ook aangegrepen om 'voorbij de dingen' te reflecteren over de concrete FMK-initiatieven naar de studenten toe. In één enkel geval werden de gaten in het HA-archief op deze manier verder aangevuld.

Sessie 5: FMK-Toepassingen

5.1 Hoe filosoferen? Filosoferen vanuit een 'andere' invalshoek

Filosoferen houdt zich niet uitsluitend bezig met het denken, logisch redeneren, verbale dialoog, ... Filosoferen kan ook vanuit/over kunst, muziek, beeldende kunst, film, literatuur, poëzie spel, enz.....

- *"Ik luister, dus ik ben"* Bijdrage van Albert van der Schoot in het boek 'Word ik van filosoferen een beter mens?', Damon, 2000
Filosoferen doe je niet alleen met je hoofd maar ook met je oren, je mond, je handen en je neus.....
- André Blondeel: plaats van de kunst in de muzische vorming = één geheel
- Filosofie en emotie, kunst, het muzische → de muzische imperatief
"Sentio ergo canto – canto ergo sum" Jon-Ror Bjørkvold in 'De muzische mens', 1989. Kunst komt tot de mens als imperatief, dringt zich op aan de mens. Ik word de wereld gewaar - beschrijf het – zing het uit - doordat ik die wereld beschrijf, bezing, ben ik me bewust dat ik een stukje van die wereld ben....
"Ik moest een lenteschreeuw schreeuwen, want anders zou ik uit elkaar gebarsten zijn", Astrid Lindgren in Ronja de roversdochter, 1981
- 'Als in een donkere spiegel', 2002. Frank Vande Veire. De kunst in de moderne filosofie. Kunst als denkoefening.

5.2 Oefening: filosofie en film

Het is de bedoeling om zoveel mogelijk beelden die in de Disney-Tarzanfilm (1999) door Jane getoond worden om de westerse wereld te schetsen (begin 20ste eeuw) op te schrijven. Hoeveel sepia-kleurige 'toverlantaarnbeelden' hebben we kunnen onthouden? Daarna volgt een inventarisering van alles wat we in de groep gevonden hebben. De oefening kan verder besproken worden, ordeningscriteria kunnen onderzocht worden, er kan een vraag geselecteerd worden, enz. Wij hebben dit wegens tijdsgebrek niet zelf kunnen doen.

5.3 Opdracht voor volgende sessie

De laatste sessie zal integraal besteed worden aan een evaluatie van het FoSHA-project. Daarom (als instap) heeft Peter ons stukjes tekst van Berrie Heesen bezorgd (bezieler FMK in Nederland, in 2002 overleden). Ieder van ons heeft één of twee fragmentjes gekregen en het is de bedoeling deze te lezen en te bespreken. Wat hebben we gehad aan FoS? Wat doen we ermee in de HA? Meer bepaald: Wordt FMK op één of andere manier geïntegreerd in het curriculum van de lerarenopleiding?

De gedrevenheid van Willy viel op bij de oefening om gedachten/vragen te noteren bij het beluisteren van een muziekstuk. Hij vond het (alweer) jammer dat het gesprek vroegtijdig werd afgebroken. Anderen hoorden in eerste instantie enkel noten (Denise) en Inge had het wat lastig om bij deze specifieke muzikale instap hoe dan ook wat te formuleren... Bij de uitbreiding naar 'filosofie en het muzische' vonden de lerarenopleiders voor het KO onmiddellijk heel wat bruikbaar in het boek van Bjørkvold.

Ook volwassenen blijken in een groepsleerproces soms nood te hebben aan extra tijd om dingen 'aan den lijve' te ondervinden, uit te proberen, echt te doorleven... om ze zo als individu goed in de vingers te krijgen... Hier blijkt dan tegelijk de sterkte en de zwakte van

het FoS-initiatief. Men kan blijkbaar niet vooropstellen dat deze ingrijpende vernieuwing in de huidige onderwijsstructuur in een ‘cursus van 20 uur’ kan geperst worden. De dynamiek die op gang is gekomen vraagt om gestructureerde begeleiding om niet snel uit te doven als een intens maar kortstondig stovuur...

Sessie 6: Reflectie en evaluatie

6.1 Filosoferen op school: inhoudelijke FMK-terugblik

Tijdens het eerste deel van deze afsluitende ‘terugblikssessie’ becommentariëren de deelnemers om beurt een ‘regel’ van de reflectietekst geschreven door Berrie Heesen.²⁹ Naast een korte voorstelling van de visie van Heesen was er ook kans om het FMK-deelaspect verder toe te lichten op basis van eigen ervaringen.

Inleiding: Filosoferen als duidelijk afgebakende activiteit

Regel 1. De leraar weet het soms beter tijdens het niet-beter weten(wellicht stiekem).

Regel 2. Elke mening is vooralsnog mogelijk.

Regel 3. Het meten van bekende en onbekende meningen en ideeën: een complexe zaak.

Regel 4. Een hoge mate van nieuwsgierigheid is voorwaarde

Regel 5. Kinderen die op veel manieren kunnen en mogen spreken en zwijgen.

Regel 6. De gespreksleider als vertegenwoordiger van de taalgemeenschap.

Regel 7. De gespreksleider werkt vanuit pedagogische afspraken en bekendheden.
die tekort kunnen schieten.

Regel 8. Elk onderzoek kent een eigen vorm die gaandeweg nog verandert ook.

Regel 9. De regels van de school en de regels van elk individu: een discussie over afspraken.

Regel 10. De onderzoeksgroep bijt zichzelf als een slang in haar staart.

Reflectie vier jaar later

6.2 Filosoof op Hogeschool Antwerpen: FoSHA-projectevaluatie

Op basis van de FoSHA-planning blikten we terug op het geheel van het project (opzet, timing, begeleiding, deelname,...). Wat zijn de HA-aanbevelingen terzake indien er een vervolg zou komen voor dit project in (andere) lerarenopleidingen?

6.3 ‘Hoe FMK introduceren/implementeren in het curriculum van de HA-lerarenopleiding?’

Als discussietekst maken we gebruik van het initiatief van XIOS-Hasselt³⁰. Dit model zou dan later kunnen resulteren in een lijst van vragen onderverdeeld in drie clusters.³¹

- Verantwoording/meerwaarde in de HA-lerarenopleiding
- Didactiek in de HA-lerarenopleiding
- Organisatie in de HA-lerarenopleiding

6.4 Afsluiter: filosofisch lekker etentje én uiterst gezellig tafelgesprek

Ook tijdens deze ultieme bijeenkomst viel de betrokkenheid weer op van de groepsleden. Inge bracht ‘De denkhoeden van De Bono’³² mee en vroeg zich af hoe deze werkvorm zich verhoudt tot het reeds ingrijpende gebeuren van FMK in een klasgroep.

²⁹ Heesen, Berrie, De klas omvormen tot een filosofische onderzoeksgroep: tien regels en een slang die in haar staart bijt, 1994 (deze e-tekst was voor de vernieuwing van de webstek beschikbaar via: www.kinderfilosofie.nl) Deze ‘versneden’ tekst werd tijdens sessie 5 ter beschikking gesteld en verder verdeeld over de deelnemers via Denise. Kris heeft deze tekst ook integraal opgenomen in zijn FMK-cursus van dit academiejaar.

³⁰ <http://www.xios.be/>

³¹ Met dank aan Willy Poppelmonde (werkzaam in CVO- De Oranjerie te Diest – Lerarenopleiding)

3 PROCES-EVALUATIE

Het projectopzet en de FoS- begeleidingsstrategie sloegen meteen aan. Een externe begeleider met een specifieke wijsgerige achtergrond en de nodige FMK-praktijkervaring systematisch inzetten als een 'horzel in de nek' van de lerarenopleiding bleek wel degelijk te werken. De effectieve aanwezigheid van een 'filosoof op school' als een hedendaagse Socrates (elke mogelijke fysieke gelijkenis houdt hier verder op) noopte de deelnemers tot een geestrijk en fysiek participeren in een zelfgecreëerde 'tussentijd' op een gastvrije 'open plek'.

De hoopvolle stemming van het startdocument bleek in de praktijk geen holle slogantaal te zijn:

Gedragen door een frisse kijk op de eigen onderwijspraktijk en een inspirerend professionalisme vormt 'verwondering voor elkaar en voor de (onderwijs)wereld' de filosofische leidraad doorheen dit pilootproject.

Deze 'wensgedachte' kreeg doorheen het begeleidingstraject zichtbaar gestalte en vertoonde een eigen/aardige dynamiek. Diverse reacties tijdens het verloop en bij de eindevaluatie wezen op het uitzonderlijke belang van dit initiatief: deugddoend, verfrissend, een verademing, vorming op eigen lectorenniveau, een enorme reikwijdte...

FoSHA bood meermaals ook een (formeel en informeel) platform om vraaggestuurd materialen uit te wisselen rondom thema's die aansloten bij bepaalde opdrachten waarmee studenten reeds aan de slag waren. School- en eigen bibliotheken werden zo gericht met tal van bruikbare media aangevuld.

Af en toe werd het filosofische gaspedaal wellicht iets te fel ingedrukt. De deelnemers maakten o.a. melding van een hoge frustratiegraad bij het aanreiken van de bibliografische achtergronden. Het ontbreekt de lectoren blijkbaar aan voldoende leestijd om zich grondig te kunnen verdiepen in de vele lectuursuggesties. Sommigen vonden ook dat het werken met de brugtaken tussen twee sessies iets te hard van stapel liep. De inlooptijd mocht wat langzamer gaan zodat er geleidelijk meer vertrouwen en participatie kon opgebouwd worden.

Wat echter reeds bij aanvang opviel - en ook bevestigd werd in een tussentijdse evaluatie - was de gretigheid waarmee voortdurend de eigen lectorenpraktijk en de gehele opleiding herhaaldelijk op een filosofische wijze getoetst werd. Dit element vormde vanaf de eerste bijeenkomst een thematische rode draad doorheen de FoSHA-sessies en liet het specifieke karakter blijken van deze groeiende pedagogische/filosofische onderzoeksgroep.

Een bijkomende meerwaarde lag in de (louter toevallige) samenstelling van de groep. Lectoren van verschillende opleidingsniveaus (KO/LO) leerden elkaar kennen op een heel aparte manier. Dit gebeurde fundamenteel anders dan de eerder formele begroetingen in wandelgangen of de obligate organisatorische interventies tijdens de vele (te langdurige) opleidingsvergaderingen. Deze ervaring bevestigt overduidelijk de meerdimensionale (na)werking van het filosoferen dat gelijktijdig verschillende doelstellingclusters realiseert ³³:

Door de stapsgewijze opbouw van de projectreeks, de vooraf geplande bijeenkomsten en de soms wisselende opkomst bleef het begeleid filosoferen van de lectoren in de eigen onderwijspraktijk zelf onderbelicht.

³² ww.cego.be/CEGO_C01/Default.asp?CustID=550&ComID=1&ModID=514&ItemID=0&SessionID=1&bottest=

³³ Zie Anthone/Mortier, 1997, p. 53, 75

4 PRODUCTEVALUATIE

HA gaat vanaf het academiejaar 2007 – 2008 als volgt aan de slag.

4.1 NIVEAU PBSO

Al geruime tijd maken alle studenten die niet-confessionele zedenleer kiezen (als één van hun vakken) in het derde jaar kennis met FMK (3u.). De studenten die zedenleer uitdiepen (d.w.z. 6u. NCZ per week extra volgen), krijgen een intensieve initiatie in FMK van ongeveer een 30-tal lesuren. Hierin komen de theoretische aspecten uitgebreider aan bod, maar er is ook ruimte voor praktische oefeningen en individuele opdrachten.

Omdat het aantal deelnemers uit dit opleidingsniveau zeer beperkt was, kan een verdere vernieuwing voorlopig enkel verwacht worden via een individueel lectoreninitiatief. Lana weet dat taalgevoeligheid een belangrijke hefboom kan zijn om via poëzie, drama, literatuur... aan ruimer denken te werken. Er liggen echter nog heel wat SO-terreinen braak om (collectief) verder (o.a. door aangepaste 'toolboxen') te ontginnen.

4.2 NIVEAU PBLO

De gevoeligheid voor de praktijk van het filosoferen groeit. Tijdens sessie 4 stelde Kris de cursus voor die hij samenstelde voor het 2de opleidingsjaar. Zijn verzuchting dat de voorlopig toegewezen 6 uren ruimschoots te kort schieten is volkomen terecht. Zeker als het gaat over het in praktijk brengen en het gericht opvolgen van vrije FMK-initiatieven van studenten gedurende de stages e.a. Sam suggereerde vanuit zijn gevoeligheid voor de historische pedagogiek³⁴ dat er ook hier weer heel wat wijsgerige aanknopingspunten zijn. Mogelijk zit er vanuit dit onderwijssegment een eigen filosoferpublicatie aan te komen...

4.3 NIVEAU PBKO

De curriculumwijzigingen gaven Rilke de kans om enkele filosofische krachtlijnen te formuleren. In het kader van het optimaliseren van het opleidingsonderdeel communicatie vormen studenten gedurende het eerste jaar (wisselende) onderzoeksgroepen om de techniek van het filosoferen op niveau van jongvolwassenen op een intensieve manier te oefenen. Tijdens het tweede jaar worden de studenten uitgenodigd om zo veel mogelijk initiatieven te nemen om op niveau van de kleuterschoolpraktijk te filosoferen. Ondersteuningsfora om ervaringen /materialen uit te wisselen zijn hier onontbeerlijk. Het derde jaar focust door 'visiteersessies' gericht op bruikbare praktijkvoorbeelden en verfijnt de gehanteerde methodieken.

³⁴ Depaepe, Marc, Paradoxen van de pedagogisering, Handboek pedagogische historiografie, Acco, Leuven, 2005, p. 528

5 BESLUIT

Naast de mentale en materiële voorbereiding, het begeleiden van de sessies en de bereidheid tot informele contacten stond in FosHA ook de eindwerkbegeleiding op het menu. Een enthousiaste kleuterleidster vroeg om goede raad uit de praktijk om haar eindwerkproject i.v.m het werken met een filosofer(laden)kast te optimaliseren. Tijdens dit korte gesprek kwam de noodzaak aan een effectieve filosoferbegeleiding, -opvolging en -terugkoppeling echt naar voor als pure noodzaak.

De centrale vraag die (wellicht naast vele andere) immers nog dient beantwoord te worden blijft: Hoe krijgt FMK/J/V de volgende jaren verder concreet en duurzaam gestalte binnen het vernieuwde HA-curriculum voor KO/LO/SO en hoe kan FoS- VEFO/CANON hierbij verder behulpzaam zijn?

Ik kijk in HA samen met het voltallige team en de afscheidnemende FoSHA-coördinator/FMK-promotor Denise Wynen alvast uit naar 2007 - 2008 en een mogelijk vervolg van het FoS-proces/project .

**En toch blijft er twijfel
en knaagt die eeuwige honger
van de pedagoog:**

**“Word je van filosoferen
dan écht een beter leraar”?**

**Het antwoord van de wijsgeer
lijkt wonderlijk eenvoudig:**

**“De filosofische praktijk in klas en school
helpt je alvast om als leerkracht uit te vissen
waarom beterschap in onderwijs
zo broodnodig zou zijn.”³⁵**

Peter Visser
Kontich – Wanlin
juli - september 2007

³⁵ Met dank aan Albert van der Schoot in: ‘Word ik van filosofie een beter mens?’, Damon, Budel, 2001, p. 164

Reflectierapport 'Haal een filosoof op school'

Lerarenopleiding KHLeuven, Naamsesteenweg 355, 3001 Heverlee
Deelnemende docenten: An De Vos, Bern Martens, Machteld Pensaert, Wendy Van Humbeeck, Leen Alaerts, Ruth Wouters
Filosoof: An Mortelmans

1. Visie op het project

Met het project 'Haal een filosoof op school' willen de partners Canon Cultuurcel, VEFO vzw en de deelnemende lerarenopleiding concreet werk maken van didactisch verantwoord filosofieonderwijs in de lerarenopleiding. Dit filosofieonderwijs is binnen de contouren van dit project niet in eerste instantie gericht op het ontwikkelen van een 'eigen' opleidingsonderdeel, maar streeft ernaar filosofische vaardigheden te trainen bij docenten zodat deze binnen het eigen opleidingsonderdeel de activiteit van het filosoferen kunnen stimuleren en integreren.

Het actief filosoferen draagt in zich een veelbelovende educatieve en emancipatorische mogelijkheid. Het is de beste leerschool voor het oefenen van het eigen oordeelsvermogen, voor confrontatie met uiteenlopende argumenten, voor het opbrengen van respect voor de visie van anderen, voor het legitimeren van standpunten op basis van juiste argumenten... Het draagt in die zin haar steentje bij tot de vorming van vrije en oordeelsbekwame burgers zoals vereist in een democratisch maatschappijmodel.

In die zin is het belangrijk dat toekomstige leraren secundair onderwijs binnen hun basisopleiding kennismaken met de waarde van FMJ voor de algemene vorming van jonge mensen. Een kennismaking met FMJ kan op diverse wijzen georganiseerd worden binnen de basisopleiding : men kan het integreren binnen bestaande vakken en/of men kan het in een meer doorgedreven vorm aanbieden als een keuzevak voor kandidaat-leraren en/of men kan het aanbieden binnen projectwerk. Een dergelijk aanbod vereist wel begeesterde en deskundige filosofische gespreksleiders. Het Canonproject wil met haar aanbod geïnteresseerde docenten trainen in filosofische vaardigheden en houdingen. Daarnaast wil het Canonproject ook graag stimulans en inspiratie zijn voor een meer duurzame integratie van filosoferen binnen de lerarenopleiding en een dynamiek op gang brengen tussen docenten, opleidingshoofden en kandidaat-leraren rond waarde en nut van filosoferen binnen onderwijs.

Het Canonproject wil vanuit een dynamische kern enthousiaste, nieuwsgierige docenten en een filosoof een laboratoriumsituatie aanbieden waarin de rijkdom en kracht van het filosoferen ontdekt kan worden. Het project wil oefenruimte bieden om te experimenteren, te ontdekken, te confronteren,... Zij wil het potentieel van docenten wakker maken om op eigentijdse en spitsvondige wijze de perplexiteit van studenten te prikkelen met betrekking tot (verborgen) filosofische dimensies van een vakgebied.

2. Doelstellingen en Plan van Aanpak

Doelstellingen

De zo dadelijk vermelde algemene en concrete doelstellingen fungeren tegen de achterliggende doelstelling zoals vermeld in de Resolutie van het Vlaams Parlement nl. het opleiden van bekwame filosofische gespreksleiders in de lerarenopleidingen.

Vanuit de eerste samenkomst kwamen we tot volgende algemene doelstellingen:

- De docenten nemen kennis van de historiek en filosofische achtergronden van FMJ.
- De docenten oefenen zichzelf in het uitwerken en begeleiden van filosofische impulsen in hun eigen vakgebied (laboratoriumfunctie)
- De docenten werken een voorstel van concept uit voor een keuzeopleidingsonderdeel 'filosofische vaardigheden' (integratiefunctie)
- De docenten brengen dit concept aan op de opleidingscommissie (integratiefunctie)

Deze doelstellingen kunnen vervolgens vertaald worden naar concrete subdoelstellingen die gericht zijn op het trainen van 'socratische vaardigheden en deugden' en het oefenen van spitsvondigheid m.b.t. filosofische dimensies in het eigen vakgebied (zie bijlage 1)

Plan van aanpak

Men opteert om minimaal zes keer samen te komen, verspreid over het academiejaar. De eerste samenkomsten zijn vooral gericht op het verkennen van 'filosoferen met jongeren' en het trainen van eigen vaardigheden en attitudes. Naar het einde toe zal meer aandacht gaan naar het experimenteren met filosofische impulsen binnen het eigen vakgebied én zal nagedacht worden over mogelijkheden van implementatie binnen de reguliere lerarenopleiding. Daarnaast blijft er aandacht om proces en product van het project 'zichtbaar' te maken binnen de bredere schoolcontext.

De vormingssessies zijn vooral gericht op het zelf actief filosoferen en experimenteren. Tussentijdse literatuuropdrachten hebben tot doel achterliggende theoretische inzichten te verwerven. Tussentijdse 'verleidertjes' hebben tot doel de deelnemers te prikkelen tot actie en experiment tijdens hun eigen lessen (en ev. bij collega's). In het kader van continuïteit van het project, werd geopteerd om ook een digitaal platform te organiseren om virtueel van gedachten te wisselen, materiaal te bespreken, aankondigingen voor vormingen te doen,... Een geschikte naam voor dit digitaal platform werd al snel gevonden. We doopten het 'filodelo'.

Eén van de deelnemers begeleidt twee studenten bij hun eindwerk over 'filosoferen met jongeren'. Binnen deze context kan de tijd en energie van deze studenten tevens benut worden i.f.v. het Canonproject. Op de eerste bijeenkomst werd afgesproken dat deze studenten ook kunnen deelnemen aan het trainingsproces. Eén student heeft eenmaal deelgenomen aan de sessie en werd uitgenodigd om vanuit inzichten en ervaringen tijdens stagelessen een inbreng te doen (zie later bij 'Smaakmakers').

Op vraag van individuele docenten en rekening houdend met de agenda van de filosoof kunnen er gedurende het academiejaar observatie-en feedbackmomenten gepland worden binnen de effectieve lessituatie van de docent. Dit gebeurde in concreto één keer tijdens een les ICT en Ethiek. De filosoof woonde de presentaties van de studenten bij en gaf feedback m.b.t. het begeleiden en uitdiepen van het groepsgesprek.

Data Navorming

Bijeenkomst 1: woe. 27/9 van 20.00h tot 22.30h

Bijeenkomst 2: ma. 6/11 van 19.30h tot 22.30h

Bijeenkomst 3: woe. 29/11 van 12.30h tot 16.00h

Observatiemoment Bern: di. 12/12 van 13.30h tot 15.30h

Bijeenkomst 4: do. 15/3 van 17.00h tot 20.00h

Bijeenkomst 5: di. 24/4 van 19.30h tot 22.30h

Bijeenkomst 6: ma. 21/5 van 10.30h tot 17.00h en van 19.30 tot 22.30h

Bijeenkomst 7: woe. 13/6 van 19.30h tot 22.30h

Bijeenkomst 8: do. 28/6 van 12.00h tot 18.00h

Voor gedetailleerde inhoud: zie bijlage 2 (Vorbereidingen)

3. Beschrijving van het proces

Algemene Beschrijving

Zes lectoren en een filosoof gingen op pad. Geen van hen wist waar de tocht heen zou leiden. Maar er was groot enthousiasme en nieuwsgierigheid om het avontuur aan te vatten. En natuurlijk ook de schreeuw om houvast: 'Geef ons een stappenplan', 'Bepaal de rolverdeling', 'geef ons houvast'. Zo begonnen de lectoren eraan, en al snel begrepen ze dat een bepaalde soort 'ongemak' (elenchus) eigen is aan het filosoferen zelf. Gaandeweg en aan den lijve begonnen lectoren te begrijpen waarom die methodische structuur en dat begeleiderskader niet pasklaar op tafel kan. De kracht van het praktisch filosoferen is juist gelegen in de ervaring zelf, en in de uitdieping ervan.

Het afgelegde traject kan samengebundeld worden in drie sporen. Allereerst is het belangrijk dat lectoren de kracht van samen filosoferen aan den lijve ondervinden. Filosoferen is immers geen vrijblijvende aangelegenheid van 'even je gedacht zeggen', maar een beklijvend proces van nadenken en argumenteren waarbij je zelf in het geding bent. Filosoferen zit aan je vel, daagt uit, zet vertrouwdheden op z'n kop. Daarnaast, en dat is het tweede spoor, werden lectoren uitgenodigd om binnen hun eigen vakgebied op zoek te gaan naar filosofische impulsen en daarmee te experimenteren. Als derde spoor werd nagedacht over mogelijke implementatie van filosoferen met jongeren in de lerarenopleiding.

Tijdens de eerste sessies nam de begeleidende filosoof de taak van begeleider op en introduceerde de lectoren in de eigenheden van een filosofisch gesprek. Blij en opgelucht waren de harten van de lectoren dat ze toen nog niet zelf hun eigen vragen, begeesterde invallen, soms hoog oplaaierende discussies, stellingnames, argumenten en meningen moesten kanaliseren. Deze gemoedsrust was echter van korte duur. Van zodra de lectoren zelf voorstellen inbrachten van mogelijke filosofische impulsen in het eigen vakgebied, namen ze de uitdaging aan om zich te oefenen in het opnemen van de rol van 'socratische' begeleider. Men zocht naarstig naar het juiste midden dat zich verborgen houdt in een 'gepassioneerde afstand' en probeerde een eigen interpretatie van die verleidelijke socratische koelbloedigheid uit. Het opschorten van het eigen oordeel als gespreksleider werd een ware kunst, zeker als het gespreksthema dicht op de huid zit.

Leerrijk was niet alleen dit oefenen van een 'socratische' rol (speelt een filosofisch gespreksleider eigenlijk een spel?), maar ook het meta-gesprek achteraf. In dit metagesprek werden lectoren uitgedaagd om stil te staan bij het eigen begeleidingsgedrag (of het gebrek eraan), de eigen vraagstelling en de mogelijkheden en grenzen van deze methodiek binnen de context van een klas. Er

werd heel wat over en weer gedacht over verschillen en overlap tussen een 'socratisch' gespreksleider en de docentrol. Men deed ook doorgedreven inspanningen om het onderwijsleergesprek en het filosofisch gesprek van elkaar te onderscheiden. En eenvoudig was dit niet. Men worstelde met de vaststelling dat een filosofisch gesprek geen doelstellingen buiten zichzelf moet nastreven. Dit staat haaks op het doelgericht didactisch denken dat zich afspeelt binnen de krijtlijnen van studiebelastingsuren en geroosterde contacttijd. Blijft er dan geen tijd over om te 'spelen'? Is filosofie als 'scholè' nog mogelijk? Mooie vragen die heel wat reflecties over de eigen docent-en begeleidersrol opleverden. Ook hier functioneerde het samen filosoferen als een luis in de pels, als een verleidingsmanoeuvre om een dosis 'ongemak' te verdragen.

Gaandeweg belichaamde deze lectorengroep een soort laboratoriumfunctie 'pur sang'. Exploratie was onze missie en het opsporen van socratische invalspoortjes in de eigen lessen het doel. Er werd gezocht en gevonden, gedacht en uitgeprobeerd, gelachen en gezwegen, doorgevraagd en tot stilte gebracht... Enkele vragen die aan bod kwamen in de sessies waren: Is fantaseren altijd manipuleren? Bestaat een getal? Kan je tijd verspillen? Wat moet een mens leren? Allemaal mooie vragen die prikkelen tot denken, fascinatie doen geboren worden en niet leiden tot een definitief gestold antwoord. Filosoferen is immers zich overgeven aan een voortdurende dynamiek van in vraag stellen en beoogt een in beweging brengen van een schijnbaar evident weten.

De filosofische gesprekken verliepen soms in volle vaart. Een veelheid aan concepten werden in de filosofische ring geslingerd en men abstraheerde zichzelf ijle hoogten in. Dit leverde vaak mooie situaties op om te onderzoeken hoe je als gespreksleider vertraging krijgt in zo'n gesprek. Nadien wordt een langzamer denken uitgeprobeerd met behulp van enkele mogelijke interventies: doorvragen op wat iemand zegt, vragen om herhaling, vragen naar concretisering dmv. een voorbeeld, ... Bij het filosoferen gaat het immers niet om elkaar de loef afsteken met abstracte spitsvondigheden. Het filosoferen beoogt een langzaam en gedegen onderzoek naar waarheid waarbij het abstracte getoetst wordt in het concrete.

Voor de lectoren was dit vormingstraject een ware elenchus. Net als Socrates die in de Dialogen van Plato onderzoekt wat de meningen en inzichten zijn van zijn gesprekspartner, zo ook hebben de lectoren elkaars vooronderstellingen en (het gebrek aan) kennis over filosoferen in het onderwijs onder de loep genomen. Zo'n doorgedreven ondervraging van elkaars opvattingen bracht mensen 2000 jaar geleden al in een staat van aporie of creatieve verwarring en doet dat blijkbaar nog steeds...

Enkele Smaakmakers

Smaakmaker 1:

Kennismaking a.d.h.v. Filosofenkwartet

Kies een citaat dat je aanspreekt, en formuleer n.a.v. dat citaat een prikkelende vraag aan één van je groepsgenoten. Diegene die een vraag krijgt, wordt uitgenodigd er kort op te antwoorden.

Deze oefening wil door middel van korte citaten van filosofen de vraagzin van mensen prikkelen. Wanneer 'werkt' een vraag? Welke overwegingen maak ik bij het stellen van een vraag? Wat is voor mij een prikkelende vraag, een vraag die 'aansteekt'. En hoe werkt een vraag op de ander?

Smaakmaker 2:

Tijdens het hele vormingstraject werd er ook gewerkt met 'tussentijdse verleiders'. Bedoeling was om lectoren ook in de tussenperiode van twee bijeenkomsten alert te houden voor het filosofische in de alledaagse klaspraktijk. Zo'n tussentijdse verleider kon een stukje literatuur zijn, of een concrete oefening. Bijvoorbeeld:

Doorblader je eigen cursus en/of handboek en ga op zoek naar aanzetten die verleiden tot een filosofisch gesprek.

Deze 'verleider' wordt gekaderd ivv. de volgende bijeenkomst. We houden dan immers een filosofisch gesprek op basis van het materiaal dat zij zelf aandragen.

Deze verleider heeft eveneens tot doel:

- Mensen opmerkzaam maken voor het filosofische in het alledaagse.
- Mensen de 'evidentie' van hun leerstof laten overstijgen door vanuit een ander perspectief (een filosofisch, onderzoekend perspectief) naar iets te laten kijken.
- Mensen aanzetten tot verwondering.

Smaakmaker 3:

In tussentijd stuurde men de 'vragen' die men zich stelde naar aanleiding van de eigen cursus aan elkaar door. Ik maakte van die vragen handig gebruik om een filosofische aanzet te verzinnen.

De vragen die gesteld worden zijn:

- Wat is kunstmatige intelligentie?
- Is spelen echt?
- Zijn er feiten?
- Bestaat een getal?
- Bestaat oneindig?
- Moet literatuur de waarheid spreken?
- Evolueert menselijk denken?
- Mogen participatiestructuren een deel zijn van onderwijsbeleid?
- Is duurzaam handelen mogelijk?

Ik opteer voor de vraag 'Bestaat een getal' en bedenk volgende methodiek.

De lectoren krijgen het getal twee in papier uitgeknipt.

Ze krijgen volgende opdracht mee: Leg het getal twee op die tafel waar het volgens jullie thuis hoort.

Er zijn 4 verschillende mogelijkheden:

Tafel 1: het is echt en het lijkt echt.

Tafel 2: het is echt maar het lijkt niet echt.

Tafel 3: het is niet echt, maar het lijkt echt.

Tafel 4: het is niet echt en het lijkt niet echt.

Bedoeling is dat de deelnemers naar consensus streven. Consensus wordt bereikt wanneer ieder rationeel kan instemmen met het besluit en geen twijfel meer heeft.

Smaakmaker 4:

Oefening : Doorvragen (in duo's)

Een student maakte haar eindwerk over Filosoferen met Jongeren in het secundair onderwijs. Ze exploreerde de kansen en grenzen hiervan tijdens enkele stagelessen. Ze schreef zo'n filosofisch gesprek ook achteraf uit in een protocol. Op basis van dit uitgeschreven gesprek deden we volgende oefening.

Lees de tekst aandachtig. Pik een uitspraak die iemand doet eruit en onderzoek wat de ander met die uitspraak precies bedoelt (zoek naar de achterliggende

oordelen en werkelijkheidsopvattingen). Stel vragen met het oog op het opsporen van verborgen aannames en schrijf dit – indien mogelijk- uit in een syllogisme (major-minor-conclusie: zie korte toelichting uit 'Vrije Ruimte: Filosoferen in organisaties')

Bijvoorbeeld:

Major: Alle mensen zijn sterfelijk.

Minor: Socrates is een mens.

Conclusie: Socrates is sterfelijk.

Doelstelling:

- De deelnemer oefent in het doorvragen.
- De deelnemer verwerft inzicht in een verborgen, stilzwijgende redenering.

Ter reflectie:

- Is dit een geldig syllogisme?
- Hoe kan je onderzoeken of de premissen waar zijn?
- Welke onderzoeksvragen kan je stellen?

Enkele uitspraken van lectoren

'Filosoferen doet pijn. Het botst met klassieke onderwijsopvattingen. Het confronteert je met je eigen kwetsbaarheid als persoon. Je subjectief interpretatiekader wordt immers in vraag gesteld.' (Leen)

'Filosofie is een verkenning van begrippen en grensgebieden tussen begrippen'. (Leen)

'Voorbij de vrijblijvendheid ligt de vrijheid'. (Bern)

'Filosoferen creëert onrust en plezier'. (Leen)

'Filosoferen is een intersubjectieve activiteit. Het is een levendig denken.'

'Wat in het begin eenvoudig lijkt (een filosofisch gesprek begeleiden), werd gaandeweg erg moeilijk. Ik was me er niet van bewust dat er zo veel vaardigheden bij komen kijken.'

'Ik maak het weinig mee dat ik op mijn limieten moet gaan. In een filosofisch gesprek is dat wel het geval. Je ervaart dat een standpunt niet vrijblijvend is.'

Enkele reflecties van een filosoof

Hoe ga ik om met mijn rol van de 'wetende onwetende'? Ik heb kennis en ervaring met het FMJ en met de socratische methode, maar hoe deel ik dat mee aan mijn groep lectoren? Hoe belichaam ik ook voldoende het niet-weten met het oog op het faciliteren van filosofisch onderzoek? En in welke mate is dat in strijd met de inhoudelijk expert die ik in dit vormingstraject ook ben?

Wanneer werkt een vertragende interventie verlamdend?

In welke mate kan het filosoferen met jongeren binnen de Lerarenopleiding méér zijn dan een verfrissende methodiek?

4. Mogelijkheden voor implementatie en verdere vorming

Tijdens de verschillende sessies kwamen we als groep gaandeweg tot een aantal standpunten die een visie belichamen m.b.t. filosoferen met jongeren binnen de lerarenopleiding.

- Men oordeelt dat het filosoferen met jongeren (FMJ) een betekenisvolle methodiek is om binnen de opleiding te integreren.
- Men opteert eerder voor een geïntegreerde aanpak, waarbij men aandacht heeft voor het ontwikkelen van een leerlijn m.b.t. filosoferen doorheen semester 1 tem. 6. Op die manier worden alle studenten met deze werkvorm geconfronteerd.
- Men is van mening dat men niet alleen zelf met studenten moet filosoferen, maar dat men hen ook moet aanleren hoe zij zulke activiteiten kunnen begeleiden.

Een vraag die telkens opnieuw boven kwam was: Blijft het filosofisch gesprek 'gewoon' een verfrissende didactiek of kan het toch wat anders zijn? Waar willen we met het filosoferen toe bijdragen? Beogen we attitudetraining, het trainen van vaardigheden of streven we ook iets specifiek filosofisch na? En wat is dat dan: het specifiek filosofische? Wat is het unieke van filosoferen?

Hoe deze visie verder kan geconcretiseerd worden, wordt verder verduidelijkt op verschillende niveaus: niveau van de docenten én niveau van de studenten.

4.1. Op niveau van de docenten

De werkgroep van lectoren engageert zich om ook in academiejaar '07-'08 verder samen te komen en beurtelings werkmateriaal aan te leveren. Zij nodigen elkaar ook uit voor het bijwonen van filosofische initiatieven die zij in hun klasgroepen organiseren en geven elkaar feedback op aanpak en begeleidersgedrag. Zij creëren dus voor zichzelf een experimenteerterruimte om filosofische impulsen uit te testen en de werkzaamheid ervan kritisch te onderzoeken.

Er is nood aan bijkomende vorming (begeleid door een ervaren filosofisch gespreksleider) met het oog op het effectief aanleren van het begeleiden van een filosofisch gesprek bij hun studenten. Een filosofisch gesprek begeleiden vraagt immers heel wat inzichten en vaardigheden waarin men eerst zelf heel beslagen moet in worden. Het proces dat binnen het project 'haal een filosoof op school' gegaan is biedt hiertoe een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde om dit te kunnen realiseren. Er is een vervolgetraject nodig om de 'finesses van het filosofisch gesprek' eigen te maken met het oog op een doorleefde 'overdracht' van de methode (bv. train-the-trainer, intervisie,...).

4.2. Op niveau van de studenten

Hier opteert men voor het ontwikkelen van een leerlijn doorheen semesters 1 tem. 6. Doorheen sem. 1- 4 zal men opteren voor een geïntegreerde aanpak. In sem. 5 en 6 wil men het Filosoferen met Jongeren als een keuzemodule aanbieden.

4.2.1 Voorstellen m.b.t. sem. 1-4

De studenten maken kennis met het filosoferen doorheen verschillende opleidingsonderdelen, waarbij volgende doelstellingen beoogd worden:

- Studenten maken kennis met het filosofisch gesprek.
- Studenten kunnen afstappen van het louter productgericht onderwijs.
- Studenten kunnen technieken om gesprekken te modereren aanwenden.
- Studenten kunnen het gesprek tussen leerlingen centraal stellen (cf.. ze kunnen de autoriteit bij de leerlingen leggen)
- Studenten beseffen dat een bewering of stelling nooit vrijblijvend is.
- Studenten kunnen verantwoordelijkheid opnemen voor hun beweringen.
- Studenten kunnen een argumentatie opbouwen.
- Studenten beseffen dat niet het innemen van een stelling centraal staat, maar het argumenteren ervan.

Implementatiemogelijkheden:

- Het filosofisch gesprek sluit aan bij vaardigheden die noodzakelijk zijn voor vakoverschrijdende projecten. Het filosofisch gesprek krijgt als methodiek een plaats in School en Wereld.
- Binnen de onderwijsvakken wordt ruimte vrijgemaakt voor het voeren van een filosofisch gesprek met studenten. Bijvoorbeeld: Binnen het OO ICT en Ethiek worden studenten uitgenodigd om een thema naar keuze uit te werken, dit voor te stellen aan de studentengroep en een groepsgesprek te begeleiden. Socratische vaardigheden kunnen hier een hulpmiddel zijn om beweringen die men doet naar waarheid te onderzoeken.

4.2.2. Voorstellen m.b.t. sem. 5 en 6

Men opteert ervoor om in het laatste jaar van de lerarenopleiding een keuzemodule 'Filosoferen met Jongeren' aan te bieden vanaf academiejaar '08-'09. Deze keuzemodule biedt aan geïnteresseerde studenten de mogelijkheid om zich te verdiepen in het filosoferen en in de methodiek van het filosofisch gesprek met jongeren. Men beoogt met dit opleidingsonderdeel volgende doelstellingen:

- De student kan deelnemen aan een filosofisch gesprek.
- De student kent de voorwaarden voor een filosofisch gesprek.
- De student verkent het verschil tussen een filosofisch gesprek en een onderwijsleergesprek.
- De student heeft inzicht in het eigen begeleidingsgedrag en kan leerpunten formuleren.
- De student heeft oog voor de denkkraft van jongeren.
- De student kan materiaal selecteren in functie van het filosoferen (teksten, audiovisueel materiaal, artikels, gebeurtenissen in de klas, vraagstellingen, gedachten, ...)
- De student is bekwaam jongeren aan te zetten tot het benoemen van (voor)oordelen, gevoelens en evidenties.
- De student kan het filosofisch gesprek integreren in de onderwijsvakken.
- Studenten kunnen het conceptuele verbinden met het concrete en omgekeerd.
- De student kan een metagesprek voeren over een filosofisch gesprek.
- De student kan de waarde en onwaarde van verschillende argumenten duiden.
- De student verfijnt de notie 'denken'.
- Studenten hebben vertrouwen in wederzijdse integriteit.
- De student kan een syllogisme opbouwen en herkennen.
- De student kan verschillende soorten vragen onderscheiden en herkennen.

Mogelijke opbouw van het Opleidingsonderdeel:

Ingewijd worden in de eigenheid van een filosofisch gesprek vergt tijd en veelvuldige training. Het veronderstelt een oefenen in vaardigheden en houdingen waarmee men als toekomstig leerkracht niet meteen vertrouwd is (bv. opschorten eigen oordeel, de autonomie bij de studenten laten, afstand doen van (inhoudelijke) autoriteit op basis van expertise...) Daarom is het noodzakelijk dat de groep studenten die het keuzeopleidingsonderdeel volgen gedurende een relatief korte periode zeer regelmatig samenkomt, wil men een beklijvend en intensief leerproces op gang brengen.

Voor het verder nadenken rond en vormgeven van de keuzemodule wordt het navormingstraject van de docenten als leidraad genomen (zie ook: bijlage 1)

Sessie 1 : Inleiding

Sessie 2: Socratisch gesprek met de deelnemers

Doel : de deelnemers :

- ervaren wat het betekent om samen met anderen filosofisch onderzoek te doen
- kunnen hun eigen interventiegedrag benoemen en leerpunten formuleren
- kunnen benoemen wat een levensbeschouwelijk gesprek onderscheidt

Sessie 3: De houding van de gespreksbegeleider

Doel : de deelnemers :

- ontdekken dmv oefeningen hun eigen begeleidersgedrag
- kunnen de houding van de begeleider onderscheiden van de houding van de leraar + zoeken didactische tips en materiaal om dit te trainen bij hun studenten
- oefenen het opschorten van het eigen oordeel

Sessie 4: Vragen stellen

Doel : de deelnemers :

- onderzoeken de kwaliteit en het effect van de vragen die zij stellen
- oefenen zich in het doorvragen
- kunnen de vragen van de deelnemers mbt. het gesprek evalueren en bijsturen indien nodig.
- leren het filosofisch gehalte van een gesprek via vragen bewaken

Sessie 5: Impulsen tot filosoferen

Doel : de deelnemers :

- leren impulsen ontwikkelen die perplexiteit genereren
- kunnen materiaal tot filosoferen evalueren in functie van doelstellingen

Vanaf sessie 6: oefensessies

Ter evaluatie verkent men de voor-en nadelen van volgende evaluatiemethoden verder:

Permanente evaluatie:

- o Deelname aan de filosofische gesprekken
- o Kwaliteit van de voorbereiding van de sessies

Eindproducten

- *Portfolio*

De student legt een portfolio aan met:

- het materiaal dat hij/zij ontwikkelt in het kader van de sessies
- geselecteerde/uitgewerkte filosofische aanzetten voor zijn onderwijsvakken

- de ervaringen met het filosofisch gesprek die hij opdeed in stagelessen: lesvoorbereidingen en weergave van de gesprekken met leerlingen.
 - reflectie over zijn/haar evolutie als gespreksleider.
- *Literatuurstudie*
De student diept een aspect van het filosofisch gesprek uit aan de hand van literatuur. Eventueel kan hier een presentatie–eindgesprek aan gekoppeld worden.

5. Evaluatie van het Canonproject

Het Pilootproject i.s.m. Canon Cultuurcel en VEFO vzw. werd door de lectoren als positief ervaren. De betrokkenheid, enthousiasme en aanwezigheid op de bijeenkomsten bleef over de hele lijn erg groot. Het project heeft een exploratieve functie en heeft de doelstellingen die hiermee gepaard gaan goed gerealiseerd. De lectoren maakten kennis met de methodiek 'FMJ' en experimenteerden met filosofische impulsen in het kader van hun vakgebied. Er werd ook een eerste aanzet van reflectie gerealiseerd met betrekking tot implementatie van FMJ in de lerarenopleiding. Deze reflectieprocessen moeten gaandeweg bestendigd en verder uitgekristalliseerd worden.

De meeste lectoren ervaren een nood aan verdere training m.b.t. inoefenen van begeleidersvaardigheden én het aanleren van de methode aan hun studenten. Er is nood aan een vervolgtraject waarbij de finesses van het filosoferen verder ingeoeffend kunnen worden. Hiervoor dienen verschillende pistes verder verkend te worden: train-the-trainer, intervisie, supervisie, samenwerking met expertisenetwerken... De vraag naar financiële omkadering dient in deze context ook gesteld te worden. Het zou immers jammer zijn dat het filosofisch vuur dat in deze lerarenopleiding werd aangewakkerd gaandeweg zou uitdoven door een tekort aan ondersteuning en financiële middelen. Als begeleidend filosoof hoop ik alvast op een duurzaam vervolgtraject van dit begeisterend en exploratief samenwerkingsproject met de lerarenopleiding.

cvo de oranjerie

dag- en avondonderwijs voor volwassenen

Specifieke lerarenopleiding

www.specifiekelerarenopleiding.be

Eindrapport van het proefproject 'Filosoferen in de lerarenopleidingen'

CVO De Oranjerie -Diest

Naam	Voornaam	Opleidingsspecialisatie	Niveau
Abs	Diane	Didactische competenties stage, Nederlands en Engels in S.O. e.a.	SO
Bos	Tine	Didactische competenties algemeen, Didactische competentie praktijkinitiatie, e.a.	SO
Naten	Ben	Onderwijs en maatschappij, adjunct-directeur, e.a.	SO
Theys	Klare	Communicatie en overleg, coördinatie, e.a.	SO
Van Calster	Kris	Psychopedagogische competenties, Groepsmanagement, Begeleiding, e.a.	SO
Interne projectpromotor en -coördinator			
Poppelmonde	Willy	Leerkracht en verantwoordelijkheden e.a.; Vefo-Canon filosoof	SO

Verslag door: Ben Naten, Diane Abs, Klare Theys,
Kris Van Calster, Tine Bos, Willy Poppelmonde (red.)

27 september 2007

Inleiding

Het proefproject 'Filosoferen in de lerarenopleidingen' (FiloLo) werd opgestart in een samenwerkingsverband tussen zeven lerarenopleidingen, de Canon cultuurcel van het ministerie van onderwijs en het Vlaams netwerk voor eigentijds filosofieonderwijs (VEFO) om uitvoering te geven aan een resolutie van het Vlaamse Parlement, die de invoering vraagt van degelijk filosofieonderwijs voor iedereen.

Meer concreet (en samengevat) vraagt deze resolutie:

1. 'filosofen' in het volledige Vlaamse onderwijs (LO en SO; ASO, TSO en BSO)
2. het vormen van bekwame filosofische gespreksleiders in de lerarenopleidingen
3. een apart vak 'filosofie' in de derde graad SO.

Dit proefproject sluit aan bij het tweede actiepunt, dat een voorwaarde is voor het eerste. Voor het begrip 'filosofen', alsook voor het onderscheid met 'filosofie', verwijzen we naar de syllabus bij de navorming in bijlage. Het ging in dit project enkel over 'filosofen'.

De lerarenopleiding van CVO de Oranjerie participeerde als enige (toenmalige) GPB. We verwijzen naar volgende teksten als bijlagen voor wat vooraf ging aan dit eindrapport:

- Resolutie van het Vlaams parlement
- Opzet van het project
- Visie, doelstellingen en plan van uitvoering
- Lijst van deelnemers
- Verslagen van de verschillende navormingssessies
- Syllabus bij de navorming
- Lijst van voorbereidende vragen voor de conclusievergaderingen
- Tekst van lesgever Tine Bos over filosofische vaardigheden in de basiscompetenties
- Verslag van cursist Dirk Demulder over zijn ervaringen in het BSO
- Verslagen conclusievergaderingen en evaluatiedocument

Deze bijlagen en vele andere relevante documenten en websites zijn ter beschikking op het elektronisch leerplatform (ELO) van CVO de Oranjerie. Op eenvoudig verzoek kan een log-in verkregen worden. Dit eindrapport steunt op al dit materiaal. De belangrijkste bronnen zijn de verslagen van de twee conclusievergaderingen. De bewoordingen in dit eindrapport zijn de bewoordingen van het team. Ondergetekende is in deze slechts penvasthouder geweest. Wegens tijdsgebrek is de eindredactie wat verwaarloosd, waarvoor clementie gevraagd.

Willy Poppelmonde

Secundair onderwijs

Verantwoording

Waarom filosofen in het secundair onderwijs?

Filosofen creëert op verschillende domeinen meerwaarde en/of leerwinst voor de toekomstige leerlingen van onze cursisten.

Filosofen stimuleert het denken. We denken hierbij aan: zelfstandig, kritisch, logisch, divergerend, creatief, analytisch, metacognitief en synthetiserend (leren) denken.

Filosofen is een aanzet aan tot zelfverantwoordelijk leren.

Filosofen is een vorm van communicatie. Het is ook een medium om te leren relativeren en respect en empathie voor elkaar te leren opbrengen.

De kracht van filosoferen zit in het feit dat het tegelijkertijd radicaal denken is, maar niet extremistisch of dogmatisch. Alles kan vragend in vraag gesteld worden. De leerlingen merken en leren de ingewikkeldheid van de dingen. Ook de samenleving wordt steeds gevarieerder en complexer: kunnen filosoferen is of wordt een noodzaak.

Filosoferen doorkruist de vakken en de vakversnippering, is vakoverstijgend, creëert samenhang. Daardoor kan ter sprake gebracht worden wat anders of elders niet kan.

Toelaten van filosoferen ontslaat de leraar van de druk alles binnen zijn lesdoelstellingen te kaderen. Hierdoor wordt 'vrije ruimte' gecreëerd. Op dit soort vrije ruimte heeft iedereen recht. Dit is het recht om binnen die ruimte vrij, niet in functie van leerstof of leerplan, te mogen denken. Bijvoorbeeld ook de vraag te kunnen stellen: '**Waar zijn we mee bezig?**'. De angst van de leraar dat hij/zij leerstof verliest is bij het filosoferen niet terecht. Filosoferen biedt weerwerk aan instrumenteel denken. Hiermee bedoelen we: denken in functie van vooropgestelde doelen.

Filosoferen impliceert zelfonderzoek en leidt tot zelfkennis en 'wijsheid'. Filosoferen heeft ook een onmiskenbare affectieve component.

Leren filosoferen is leren omgaan met elkaar en ook ethische vorming. Waarden kunnen tot stand komen door ze al filosoferende, in onderzoek, zelf te ontdekken, niet door ze op te leggen.

Filosoferen is 'echt' (authenticiteit): het naakte redeneren, geen ELO of andere artificiële bemiddeling. Op schoolreis onlangs was dit het 'tofste' van de hele reis: met leerlingen onder elkaar denken en dialogeren over wat telt in het (hun) leven. **Verbondenheid**.

Tijdens het filosoferen wordt het algemeen belang (res publica) in ere hersteld en wordt tegengewicht geboden aan mogelijke individualisering (burgerschap).

Filosoferen draagt bij tot het leren omgaan met diversiteit. Het biedt kansen om te mogen zijn wie je bent. Het reikt leraren instrumenten aan om met die diversiteit, confronterende meningen om te gaan. Het oefent het omgaan met de meest uiteenlopende gezichtspunten en argumenten van de Ander: **actief pluralisme**.

Specifiek voor het 'GO! Onderwijs van de Vlaamse gemeenschap' kan filosoferen een sterke, inhoudelijke door een oude en rijke traditie gesteunde concrete invulling aanreiken van het zo vaak geciteerde, gewenste en nagestreefde, maar weinig gerealiseerde zogenaamde actief pluralisme.

Opnieuw specifiek voor het Onderwijs van de Vlaamse gemeenschap kan filosoferen een binding, een *verbondenheid* creëren die we missen in het GO!, zowel onder leerlingen als onder leraren en lerarenopleiders. **Samen denken**.

Minstens volgende attitudes worden aangesproken: relativeren, nuanceren, oog voor details, zorgvuldigheid, opschorten van mening, tolerantie, eigen mening kunnen geven.

Samengevat: filosoferen creëert op verschillende domeinen meerwaarde en leerwinst voor de toekomstige leerlingen van onze cursisten. Het installeert een rijke en krachtige leeromgeving. Wat opvalt is wat we noemden ‘holistische polyvalentie’, veel vliegen in één klap.

Eindtermen

Wat betekent dit project in het kader van de eindtermen?(ET)

Vele bovengenoemde vaardigheden en attitudes zijn opgenomen in de eindtermen. We denken aan de vakoverschrijdende eindtermen, maar ook aan PAV (project algemene vakken) in het BSO. Filosoferen kan echter ook helpen tot het bereiken van beter en dieper inzicht in onderwerpen uit het eigen vak. Bijvoorbeeld vragen als: ‘Is nul een getal?’, ‘Kan een konijn haar jongen tellen?’, ‘Kan je denken zonder taal?’, ‘Beheerst de mens de techniek of de techniek de mens?’.

Filosoferen als klasgebeuren wordt dus gelegitimeerd door de eindtermen. Daarbovenop heeft filosoferen een meerwaarde die de eindtermen overstijgt, zoals het bovengenoemde creëren van vrije ruimte.

Er zou eens moeten worden onderzocht (cf. de het recente peilingonderzoek naar de ET biologie) of en hoe die eindtermen momenteel bereikt of nagestreefd worden.

Filosoferen wordt, naast de eindtermen, ook gelegitimeerd door het taalbeleid van de huidige minister van onderwijs. Filosoferen stimuleert tot speekvaardigheid en taalontwikkeling door het voortdurende gebruik van taal, door de voortdurende confrontatie met het verwoorden van gedachten en door in een klimaat van aanvaarding toch gecorrigeerd kunnen worden. De voor het taalbeleid in onderwijs richtinggevende tekst *13 doelen in een dozijn* (in bijlage op ELO) kan naadloos aan het filosoferen gelinkt worden.

Organisatie in de secundaire school

Hoe kan filosoferen in de context van de secundaire school georganiseerd worden? Deze vraag creëert verschillende spanningsvelden, soms paradoxen.

Apart vak versus geen apart vak

We pleiten niet voor een apart vak filosoferen omdat de activiteit van het filosoferen per definitie niet vakinhoudelijk gebonden is en, in de hoeden van de jongeren, ook geen ‘klus’ (bv. vrijdag van 15 tot 16u) mag worden. Een verplicht vak jongerenmuziek zou wellicht ook niet geapprecieerd worden. Het is anderzijds echter wel noodzakelijk dat min of meer afgebakende aparte tijd en ruimte voorzien of toegestaan wordt om te filosoferen.

Verplichten versus niet verplichten

We willen enerzijds filosoferen niet verplichten omdat institutionalisering vaak leidt tot tegengesteld niet gewenst resultaat. Sommige kinderen hebben ook geen aanleg voor filosoferen. We moeten wel iedereen de kans geven, jong beginnen en minstens proberen, maar als het niet lukt onze strategie aanpassen of zelfs stoppen. Zo wordt filosoferen ook best

overlaten aan scholen die zich ermee willen profileren en aan leraren die het graag doen en ter zake competent zijn. Dit laatste is essentieel. De vraag hoe filosoferen best in de secundaire school wordt georganiseerd moet daarom worden gekoppeld aan de vraag wie de competenties heeft om het te doen. Bijkomend zouden secundaire scholen die dat wensen een beroep moeten kunnen doen op speciaal daartoe opgeleide leerkrachten, die ze bijvoorbeeld als coach in huis zouden kunnen halen. Anderzijds aanvaarden we echter van een leraar wiskunde niet dat hij zou stoppen als het niet lukt met zijn leerlingen. Waarom vinden we dit bij het filosoferen vanzelfsprekend? En, als onze vaststelling boven klopt dat filosofische competenties ingeschreven zijn in de eindtermen, creëert dat dan geen plicht?

Vrije ruimte versus instrumentalisme

We sympathiseren niet met een louter instrumentele benadering waarbij filosoferen wordt ingezet als ‘dienstmaagd’ voor (politieke) doelen zoals burgerschap, democratie en in zekere zin ook de eindtermen of vakgebonden leerplandoelstellingen. Tegelijkertijd pleiten we echter voor pragmatisme. Het filosoferen hoe dan ook een kans geven. De filosofische ‘arena’ kan langs verschillende deuren betreden worden. Dit mag een instrumentele deur zijn als dit de meest voor de hand liggende is. Filosoferen moet meer zijn, maar dat gebeurt, door de aard van het filosoferen, wel automatisch, tenminste als het begeleid wordt door competente gespreksleiders. We hebben hier te maken met de paradox van het *organiseren van de vrijheid (de vrije ruimte) van het filosoferen*.

Kennis van filosofie noodzakelijk versus niet noodzakelijk voor de gespreksleider

Op het eerste gezicht is kennis van filosofie niet noodzakelijk maar anderzijds beschikt een gespreksleider met kennis van de geschiedenis van de filosofie (d.i. kennis van de ervaring van de mensheid in het filosoferen) over denkkaders en registers die kunnen helpen om meer inhoud en diepgang aan het gesprek te geven; om vragend het gesprek te voeden. Daar kunnen voorbeelden van gegeven worden. Zoniet blijft het onderzoek vaak oppervlakkig. De leerling SO hoeft dus bij het filosoferen geen vakinhoudelijke kennis op het domein van de filosofie te verwerven, van de goede filosofische gespreksleider kan wel verwacht worden dat hij ook over vakinhoudelijke expertise beschikt. Enerzijds de cruciale socratische houding van niet weten en anderzijds vakinhoudelijke kennis als een even cruciaal hulpmiddel om goede vragen te kunnen stellen.

Dit is een belangrijke kwestie voor de vorming van bekwame filosofische gespreksleider aan lerarenopleidingen, maar even relevant voor de organisatie van het filosoferen in de secundaire school. We concluderen hier namelijk dat we enerzijds een gespreksleider-vakfilosoof nodig hebben, terwijl anderzijds, gezien het boven vastgestelde vakoverstijgende karakter van het filosoferen, iedereen – ook de leraar techniek – het zou moeten kunnen.

Een oplossing zou de volgende kunnen zijn: een apart vak gegeven door een getraind gespreksleider-filosoof (met achtergrondkennis dus) waarbinnen (binnen dat apart vak) vakoverschrijdend alles kan behandeld worden. Leerlingen brengen hun vragen en kennis van andere vakken dan mee naar dit vak. Een vakoverschrijdend apart vak dus; **een vrije ruimte die tegelijk een vak en geen vak is**. Nochtans lijkt ons dit ook geen goede oplossing, noch vanuit het belang van de leerlingen, noch vanuit het belang van de leraren. De leerlingen zullen het snel aanvoelen als: “we moeten weer gaan filosoferen”. De leraren-andere-vakken zullen zich niet verantwoordelijk voelen voor de filosofische dimensie van hun eigen vak. Ze verliezen daardoor (als die er al zou zijn) de koppeling met de filosofie van het eigen vak en

met de filosofische vraagstukken die daarin aan de orde zijn. De leraren andere vakken worden (of blijven) onvolledige leerkrachten. Het omgekeerde, filosoferen in alle vakken, zou van hen vollediger leerkrachten maken. **(Opgelet: het ging hier over het idee apart vak ‘filosoferen’, niet apart vak ‘filosofie’, het 3de puntje van de resolutie boven, dat is iets anders.)**

We zien als uiteindelijke oplossing het volgende: binnen de school in minimum 3 vakken aan werken en kijken welke leerkrachten daarvoor best geschikt zijn. De school krijgt ook de verantwoordelijkheid om voor de gepaste context te zorgen. Dat kan bijvoorbeeld door een filosofiecoach (cf. ICT-coördinator) in dienst te nemen (die dan worden opgeleid in de lerarenopleidingen, zie verder). De inspectie ziet toe op de inspanningen die scholen leveren om de filosofische eindtermen te realiseren.

In de lerarenopleiding

Verantwoording

Waarom filosoferen in lerarenopleidingen?

Zie boven bij secundair onderwijs. Bijkomend kan filosoferen de aantrekkingskracht vergroten van lerarenopleidingen die zich daarin zouden specialiseren en zich m.b.v. filosoferen inzake visie en pedagogisch project zouden profileren.

Filosoferen werkt rond datgene waar het in goede leerkrachten om te doen zou moeten zijn. Namelijk door vragen te stellen leerlingen aan het denken zetten; er uit te halen wat er in zit.

De werklast voor leerkrachten is hoog. Het leven van de leerkracht wordt gekenmerkt door te veel administratieve hectiek die vaak parasiteert op de kernopdracht. Filosoferen als zinvol onthaasten (en toch hard werken); als stilstaan om daarna beter vooruit te gaan. Bijvoorbeeld vragen als: ‘Wanneer is een verandering een verbetering?’

Ook onder leerkrachten is nood aan filosoferen. Ook zij moeten een onderzoeksgemeenschap kunnen vormen en de juiste vragen te kunnen stellen in verband met wat zich voordoet in onderwijs. Filosoferen (onderzoeksgesprek) kan in de plaats komen van discussie (twistgesprek). Filosoferen en reflectie zouden een structureel onderdeel van de opdracht van de leerkracht moeten worden. Vragen als: ‘Hoe draag je ervaring over?’, ‘Wanneer leer je?’, ‘Wat is het doel van opvoeding?’.

De vaardigheid tot filosoferen kan wellicht ook een andere omgang met ouders tot stand brengen: de socratische houding, minder snel in confrontatie gaan, ouders aan het denken zetten.

Basiscompetenties

Wat betekent filosoferen in het kader van de basiscompetenties en de beroepsprofielen voor leerkrachten?

De leerkracht als begeleider van denk-, leer- en ontwikkelingsprocessen. Filosoferen werkt op het vlak van de zogenaamde onderzoekscompetenties. Mogelijke wetenschappelijke toegangspoort is het sociaal constructivisme. **‘De leraar als denker’** zou misschien ook een basiscompetentie mogen worden.

Zie als bijlage (op ELO) de bijdrage van Tine Bos: ‘Situering van filosofische vaardigheden in de basiscompetenties’.

Als een handboek zou gemaakt worden is dit best een open (geen methodestrijd) handleiding waarbij basiscompetenties in verband met ‘hoe filosoferen’ als richtsnoer geformuleerd worden.

Hoe organiseren in de lerarenopleidingen in het algemeen?

In de eerste plaats: op ernstige en doordachte wijze invoeren en organiseren of niet. Het is nefast als het ingebracht wordt omdat het ‘in de markt ligt’ maar niet goed gebeurt.

We denken dat in lerarenopleidingen best op twee niveaus gewerkt wordt:

Niveau 1: kennismaking filosoferen

- Doelgroep: alle toekomstige leerkrachten
- Doelstelling: initieel kennismaken met (proeven van) filosoferen met kinderen of jongeren.
- Basiscompetenties formuleren
- Praktisch: kan gewoon worden geïntegreerd in de bestaande structuur van de lerarenopleiding, bijvoorbeeld als werkvorm in didactiek
- Opleiders: de opleiders op dit niveau 1 hebben idealiter zelf minstens een opleiding niveau 2 gevolgd.

Niveau 2: specialist filosofische gespreksleiding

- Doelgroep: geïnteresseerde kandidaat leerkrachten of leerkrachten
- Doelstelling: grondige, doorgedreven vorming en training
- Competenties zorgvuldig formuleren; afgestudeerden van deze postmodule beschikken over supercompetenties inzake filosofisch gespreksleiderschap
- Praktisch: speciale module die tot erkend getuigschrift of diploma leidt (cf. Elise)
- Afgestudeerden kunnen als filosofiecoach worden aangetrokken door scholen SO die zich met filosoferen wensen te profileren; afgestudeerden kunnen ook de opleiding niveau 1 geven.
- Opleiders: de opleiders op dit niveau 2 moeten zeer beslagen zijn. Deze opleiding moet degelijk en streng zijn. Dit is cruciaal voor verdere ontwikkeling van het filosoferen in het onderwijs.

Bij dat laatste punt komen we bij de vraag naar opleiders niveau 3 als het ware, de metaopleiders. De universitaire filosofievakgroepen moeten hun verantwoordelijkheid nemen inzake het opleiden van deze opleiders van opleiders en coachen.

De vraag naar het profiel van de lerarenopleiders (niveau 1, 2 en 3) verantwoordelijk voor filosoferen, en de vraag naar welke didactische werkvormen best gehanteerd worden al

naargelang het niveau, alsook evaluatieprocedures, zijn vragen voor later. Voorlopig: zoals we zelf gedaan hebben, zoals ‘onze filosoof’ Willy in ons team gedaan heeft, een ervaringsgerichte aanpak, was oké.

Hoe organiseren in onze lerarenopleiding, vroeger GPB, nu SLO(= specifieke lerarenopleiding)

De specifieke lerarenopleidingen in CVO's beschikken (alsnog) niet over dezelfde autonomie als de specifieke lerarenopleidingen in hogescholen en aan universiteiten. Toch hoeft dit geen reden voor pessimisme te zijn. In de geest van bovengeschetst tweesparen idee kan filosoferen ook in onze opleiding:

- op niveau 1 geïntegreerd worden in het bestaande structuurschema (bv. in DC = didactische competenties , COO= communicatie en overleg, of andere...), van waaruit ook andere doelen kunnen nagestreefd worden (bv. de leerkracht als vragensteller).
- op niveau 2 aangeboden worden als postmodule lerarenopleiding in bijscholing of nascholing. Onze SLO kan zich daarmee profileren, wil dit verder onderzoeken en ook graag in expertisenetwerken samenwerking daaromtrent zoeken, in binnen- en buitenland.

Besluit:

De resolutie en dit VEFO-Canonproject was een goed initiatief. We hopen dat het wordt voortgezet. De sfeer in ons team was goed en vruchtbaar. CVO de Oranjerie blijft kandidaat om verder te participeren.

We verwijzen als team graag naar het verslag van onze cursist Dirk Demulder die met zijn leerlingen houtbewerking (BSO) is gaan filosoferen (zie ELO). Vele andere cursisten tonen interesse. Dynamiek is op gang gekomen. We hopen dat ‘men’ die niet laat stilvallen.

We zijn als centrum ook uitdrukkelijk kandidaat om er op eventueel niveau 2 (zie boven) bij te zijn. Specifieke meerwaarde of eigenheid van onze lerarenopleiding zijn onze toekomstige leraren TSO en BSO.

VEFO-CANONPROJECT
'Filosoferen in de lerarenopleidingen'.

Verslag van het werkjaar september 2006- juni 2007

EHSAL, Lerarenopleiding Lager Onderwijs
Campus Nieuwland
Nieuwland 198
1000 Brussel
Tel. 02 512 32 59
nieuwland@ehsal.be

Begeleider : Kristof Van Rossem, master in godsdienstwetenschappen en filosofie,
vormingswerker, socratisch gespreksbegeleider, lerarenopleider HIW KULeuven,
docent filosofie HOWest
Kristof.Van.Rossem@telenet.be

Deelnemers :

Jo Vandenhauwe, opleidingscoördinator (Jo.Vandenhauwe@ehsal.be)
Marc Van Cauter, docent beeldende kunst
Nora Coulommier, pedagoge
Jean Agten, docent godsdienst en RZL
Leen Rubbrecht, docent godsdienst en RZL
Greet Mariën, pedagoge
Maria Van Hoof, docent Lichamelijke Opvoeding
Ria de Sadeleer, pedagoge
Dominique Leterme, pedagoge
Marleen Vermeir, docent wiskunde
Karen Mafrans, pedagoge

1. OVERZICHT VAN DE BIJEENKOMSTEN

1. dinsdag 26 september 2006, 9u-12u :
 - Inleiding, doelstellingen en programma
 - Wat is filosofie? Wat is filosoferen? Wat is filosoferen met kinderen?

- Eerste ervaring met een sessie FMK
2. dinsdag 7 november 2006, 18u-20u
 - De kunst van het vragen stellen : praktische oefeningen
 - het ontdekken van filosofische vragen
 3. vrijdag 9 maart 2007, 20u – 22u + zaterdag 10 maart 2007, 10u - 18u
 - Kennismaken met het socratisch gesprek. Verschil met FMK
 - De houding van de gespreksbegeleider
 - Kennismaken met didactisch materiaal
 - Genereren van filosofische impulsen
 - Oefenen in het voeren van een kort filosofisch gesprek
 4. maandag 14 mei 2007, 16u45- 17u45
 - Overleg met Jo Vandenhouwe, coördinator
 5. vrijdag 1 juni 2007, 9u- 14u
 - Verder oefenen van het begeleiden van een sessie
 - Vragen en didactisch materiaal
 - Evaluatie en overleg i.v.m. verdere implementatie in de opleiding

Totaal : 7 dagdelen

Materiaal :

Syllabus (40p.) Kristof Van Rossem, "Filosoferen met kinderen. Een kennismaking" met achtergrondteksten, - artikelen en lijst met didactisch materiaal en bronnen.

2. ALGEMENE DOELSTELLINGEN

Algemeen wil het project 'Haal een filosoof op school' de aandacht voor filosofieonderwijs en het filosoferen in de lerarenopleidingen stimuleren, zoals je kan lezen in de conceptnota 'haal een filosoof op school' in bijlage. Meer specifiek gaat het project ervan uit dat het werken aan het filosoferen met kinderen (FMK) het ontwikkelen van de basiscompetenties in de lerarenopleidingen ten goede komt zoals verwoord op

<http://www.ond.vlaanderen.be/dvo/lerarenopleiding/bacoslageronderwijs2003.htm>

Zie ook W. Poppelmonde, Samen denken. Filosoferen met kinderen (FMK) en de ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het basisonderwijs, Kluwer, Diegem, 2001

Toegepast op FMK betreft dit het bevorderen van de competenties van de leraar als volgt:

1. Begeleider van leer- en ontwikkelingsprocessen.
 - Is creatief met werkvormen inzake FMK in functie van de klas/ bruikbaarheid door studenten
 - Kan een gepast evaluatie instrument in functie van de doelgroep ontwikkelen
 - Kan een gepaste leeromgeving voor FMK organiseren
 - Heeft de participatieve houding : de leerling/ student krijgt inspraak in de procedures en de inhoud van de les

- Kan omgaan met verschillende meningen in en naar aanleiding van de FMK sessies op school
- Draagt bij tot een didactisch leerklimaat waarin de doelstellingen van FMK kunnen worden verwezenlijkt
-

2. Opvoeder

- Kan de deelnemers van een sessie FMK emotioneel coachen
- Accepteert elke mening en vraagt door waar nodig over achtergronden en beweegredenen
- Is kritisch t.o.v. bestaande waarheden en vooronderstellingen
- Emancipeert de deelnemer tot mondigheid, participatie, zelfkritisch onderzoek, ...
-

3. Inhoudelijk expert

- Kan de thema's van de FMK sessies plaatsen binnen de bestaande filosofische disciplines
- Kent de filosofische achtergrond van bestaande oefeningen
- Kan zelf oefeningen ontwikkelen aan de hand van een filosofische problematiek
-

4. Organisator

- Kan een gepaste omgeving creëren voor (het introduceren van) FMK in de klas en op school
- Kan de juiste begeleider op de juiste plaats voorzien
-

5. Innovator/ onderzoeker

- Kent relevante literatuur inzake FMK en kan eigen inzichten daar tegenover legitimeren
- Stimuleert tot verder onderzoek inzake FMK op de eigen school
-

6. Partner van de ouders/verzorgers

- Bevordert waar mogelijk het filosoferen in eigen thuiskring van de deelnemers
- Gaat in dialoog met de ouders over pedagogisch-didactische inhoud
-

7. Lid van een schoolteam

- Accepteert feedback over eigen functioneren
- Gaat in dialoog met de partners op school over het didactisch en pedagogisch klimaat
-

8. Partner van externen

- Is op de hoogte van bestaande externe initiatieven inzake FMK en werkt er desgewenst mee samen

9. Lid van de onderwijsgemeenschap

- Stimuleert het maatschappelijk debat over de plaats van filosoferen/filosofie op school
- Ontwikkelt een eigen standpunt van de school hieromtrent
-

10. cultuurparticipant

- Heeft een eigen visie op de maatschappelijke doelstellingen van FMK
-

Inhoudelijk behoeft het weinig verdere argumentatie dat dit project zijn plaats verdient binnen de lerarenopleiding. Dit project wil de reflectie over die plaats bevorderen.

3. INHOUD EN DOELSTELLING VAN DE BIJEENKOMSTEN

3.1. 26 september dinsdag 26 september 2006, 9u-12u

- Inleiding, doelstellingen en programma
- Wat is filosofie? Wat is filosoferen? Wat is filosoferen met kinderen?
- Eerste ervaring met een sessie FMK

3.1.1. Doelstellingen van deze bijeenkomst

De deelnemers

- maken kennis met het project 'haal een filosoof op school'
- formuleren hun leerwensen
- bepalen samen het programma
- reflecteren samen over de vragen Wat is filosofie? Wat is filosoferen? Wat is FMK?
- Maken kennis met wat er rond FMK bestaat
- Ervaren een sessie FMK als deelnemer

3.1.2. Programma

- Kennismaking
- Overlopen mogelijkheden programma
- Inventaris van de leerwensen per 2
- Bepalen van programma en agenda
- Oefening 'wat zie ik onder de streep' en reflectie over 'wat is filosofie?'
- Bekijken van video FMK + bespreking
- Een sessie FMK begeleid door Kristof
-

3.1.3. De leerwensen van de deelnemers werden in tweetallen geïnventariseerd. De deelnemers werden uitgenodigd om bij elkaar het antwoord op te vragen op de vraag 'waarom ben ik hier?'. Enkele gedachten die hier uit kwamen :

- i. opfrissen van het filosofische in relatie met het kringgesprek
- ii. aandacht aan het leren vragen stellen (open, los van emotie,...)
- iii. leren nadenken over de diepere zin van wat je zegt
- iv. mogelijkheden onderzoeken van hulp in het benaderen van studenten
- v. kritisch leren kijken naar de samenleving, naar dingen die gebeuren
- vi. verschillende standpunten kunnen bekijken
- vii. hoe breng je dit in andere vakken, bv. In LO?
- viii. hoe kan je dit in de persoonlijke sfeer gebruiken, vb. met kleinkinderen?
- ix. meer filosofische kennis verwerven (versus wetenschappelijke achtergrond)
- x. op een andere manier leren denken en 'kijken' naar de realiteit
- xi. opnieuw verwonderd leren zijn over de 'wereld'
- xii. de taal genuanceerd leren gebruiken
- xiii. het luisteren naar kinderen bevorderen
- xiv. open houding

Er werden ook reeds heel wat kritische vragen gesteld door de docenten zoals :

- Wat is de betekenis van filosofie voor het vak godsdienst?
- Wat is het verschil tussen zinvragen en het verkennen van de werkelijkheid door waarheidsvragen?
- Wat kan de Overheid doen ter bevordering van het vak filosofie?
- Hoe kan je deze sessies in eigen colleges gebruiken?

3.1.4. Als inspiratie voor de samenstelling van het programma formuleerde ik het hierna volgende programma. Dit zou uitgevoerd worden in een nog te bepalen aantal bijeenkomsten :

2. Inleiding

Doel : De deelnemers :

- kunnen de historische, pedagogische en filosofische achtergronden van het FMK in een notendop weergeven.
- kunnen hun eigen leervragen formuleren en met elkaar het programma bepalen

- kunnen de kern weergeven van wat er gebeurt in een sessie kinderfilosofie

3. Socratisch gesprek met de deelnemers

Doel : de deelnemers :

- ervaren wat het betekent om samen met anderen filosofisch onderzoek te doen
- kunnen hun eigen interventiegedrag benoemen en leerpunten formuleren
- hebben inzicht in eigen motieven i.v.m. FMK
- kunnen benoemen wat een levensbeschouwelijk gesprek onderscheidt van een sessie FMK

4. De houding van de gespreksbegeleider

Doel : de deelnemers :

- ontdekken d.m.v. oefeningen hun eigen begeleidergedrag
- kunnen de houding van de begeleider onderscheiden van de houding van de leraar + zoeken didactische tips en materiaal om dit te trainen bij hun studenten
- oefenen het opschorten van het oordeel en het coachen van een groep

5. Vragen stellen

Doel : de deelnemers :

- onderzoeken de kwaliteit en het effect van de vragen die zij stellen
- oefenen zich in het doorvragen en het vinden van de kern van een verhaal
- kunnen de vragen van de deelnemers aan een gesprek evalueren en bijsturen indien nodig.
- leren het filosofisch gehalte van een gesprek via vragen bewaken

6. Impulsen tot filosofie

Doel : de deelnemers :

- zijn creatief in het ontwikkelen van impulsen die perplexiteit genereren
- kunnen materiaal tot filosoferen evalueren in functie van het gesprek
- oefenen het verder doorvragen naar aanleiding van mekaars impulsen

7. oefensessies

Doel : de deelnemers :

- oefenen het voeren van een kort filosofisch gesprek met elkaar

- geven en verwerken feedback op eigen begeleidingsgedrag
- benoemen hun werkpunten voor de toekomst
- ontwikkelen een pedagogische strategie voor verderzetting van de training met de eigen studenten

3.2. dinsdag 7 november 2006, 18u-20u

- de kunst van het vragen stellen : praktische oefeningen
- het ontdekken van filosofische vragen

3.2.1. Doelstellingen van deze bijeenkomst

De deelnemers

- kunnen vragen scherp en prikkelend formuleren
- ervaren en evalueren het effect van een vraag in de communicatie
- oefenen de vragende houding
- kunnen oordelen van anderen onthouden, bevragen, onderzoeken
- kunnen filosofische vragen van andere onderscheiden
- kunnen op een gepaste manier doorvragen op bevindingen van anderen in een gesprek

-

3.2.2. Programma

- overleg van leerdoelen en programma
- oefening 'het juist formuleren en het effect van een vraag' in tweetallen
- de vragende houding : oefening met het enkel stellen van vragen in groep
- de drie ordes van vragen : oefening : haal de 2^e orde vragen uit een krant
- evalueren en ordenen van 2^e orde vragen naar belangrijkheid
- hoe de gepaste vraag inzetten in een gesprek : oefening

3.3. vrijdag 9 maart 2007, 20u – 22u + zaterdag 10 maart 2007, 10u - 18u

- kennismaken met het socratisch gesprek. Verschil met FMK
- de houding van de gespreksbegeleider
- kennismaken met didactisch materiaal
- genereren van filosofische impulsen
- oefenen in het voeren van een kort filosofisch gesprek

Deze derde bijeenkomst vindt plaats ten huize van Leen Rubbrecht. Het is een filosofische tweedaagse met overnachting en een etentje op de vrijdagavond.

3.3.1. Doelstellingen van deze bijeenkomst

De deelnemers

- Oefenen de vragende houding :
 - i. Beheersen hun interventies in functie van het denkproces van de ander
 - ii. Denken in vragen in plaats van in antwoorden
 - iii. Ontwikkelen een neus voor het merkwaardige in een verhaal of discussie
 - iv. Hebben oog voor argumentatie
 - v. Kunnen een gepaste 2de orde vraag bedenken bij een interventie
- Oefenen het voeren van een filosofisch gesprek met kinderen
 - i. kunnen zich buiten de inhoud houden waar nodig
 - ii. kunnen focussen op wat voor de deelnemers van belang is in een filosofisch gesprek
 - iii. hebben oog voor doelstellingen van de deelnemers
 - iv. zijn creatief in het ontwikkelen en hanteren van efficiënte en leuke werkvormen
 - v. kunnen hun interventies legitimeren in functie van hun doel

3.3.2. Programma

- overleg van leerdoelen en programma
- oefening 'het juist formuleren en het effect van een vraag'
- uitleg 'wat is een socratisch gesprek' + kennismaken met een korte variant, begeleid door Kristof
- selectie van geschikte vragen en materialen in kleine groepjes
- enkele deelnemers begeleiden een kort filosofisch gesprek + feedback
- de doelstellingen ter evaluatie worden in tweetallen overlegd
- evaluaties

3.3.3 De evaluatie van deze tweedaagse was unaniem positief. Er werden volgende zaken verwoord :

- de leercontext is heel goed, interessant om te leren kennen. Het is fijn om de collega's "op overnachting" ook eens mee te maken.
- de tijdsbeheersing in een gesprek is belangrijk
- de zin om te filosoferen is er, moet verder ontwikkeld worden
- de opbouw van de sessie en het zelf oefenen : heel positief
- verdere oefening nodig in de kunst van het vragen stellen
- positieve evaluatie : vraagt om meer
- wil er iets mee doen in leergroepen
- niet zo vanzelfsprekend om er 'direct in te vliegen'. Maar de oefeningen waren gesteund door het team
- belangrijk om te blijven leren
- je bewaakt beter de 'filosofische weg'.
- Verdere reflectie nodig over het gebruik hiervan in de godsdienstles.

Ik concludeer hieruit dat er meer tijd nodig is. Er is voldoende motivatie en het direct oefenen is positief maar te kort om het echt te beheersen.

3.4. maandag 14 mei 2007, 16u45- 17u45

overleg Kristof Van Rossem met Jo Vandenhouwe, coördinator

3.4.1. Doelstelling + inhoud van het overleg :

- evalueren van de gang van zaken project 'Haal een filosoof op school'
- inventaris van onze ideeën over verdere professionalisering i.v.m. FMK in de hogeschool
- bepalen van de doelen en de inhoud van de laatste bijeenkomst
- verkenning van de mogelijkheden voor volgend academiejaar
- hoe organiseren we de reflectie over de toekomst tijdens de volgende bijeenkomst?

3.4.2. besloten wordt :

- op 1/6 van 9u-11u doen we een oefening die aansluit bij vorige keer
- van 11u-13u volgt een evaluatie op basis van enkele vragen en een door Kristof geformuleerd voorstel van enkele scenario's voor de toekomst.

3.5. vrijdag 1 juni 2007, 9u- 14u

- verder oefenen van het begeleiden van een sessie
- vragen en didactisch materiaal
- evaluatie en overleg i.v.m. verdere implementatie in de opleiding

3.5.1. Doelstellingen voor deze bijeenkomst :

De deelnemers :

- kunnen een goed filosofisch gesprek met kinderen concipiëren en (aanzetten tot) begeleiden
- kunnen kwalitatief goede vragen formuleren en op de juiste manier in een gesprek inzetten
- kunnen vragen formuleren en beantwoorden met betrekking tot dit project
- reflecteren over de rol en de plaats van het FMK in de eigen opleiding
- formuleren concrete voorstellen voor volgend academiejaar

3.5.2. Verloop van het programma

- korte introductie
- de deelnemers bereiden gedurende een kwartier in groepjes van 3 een impulsmoment voor om een filosofisch gesprek met kinderen op te starten.
- van deze voorstellen wordt het beste voorstel gekozen en uitgevoerd.
- tijdens de uitvoering begeleiden 3 deelnemers die zich hiervoor klaar en gemotiveerd voelen elk 15 minuten het gesprek. Daarna wordt het

even stil gezet en geëvalueerd door de aanwezigen. Iedereen geeft en krijgt hierbij feedback

- op vraag van een van de deelnemers, organiseren we een 'micro-feedback' : na 1 interventie wordt in de groep nagegaan wat de beste hierna volgende interventie kan zijn ter bevordering van het filosofisch gesprek. Deze werkvorm wordt als heel zinvol ervaren en er is veel zin om hiermee verder te gaan.

3.5.3. Evaluatiemoment

- in het bijzijn van Magda Borms, vraagt Kristof aan de deelnemers om zelf enkele zinvolle evaluatievragen te formuleren. De deelnemers formuleren :
 - 1) Wat heeft het opgeleverd voor jou als persoon, voor je job, voor de basisschool?
 - 2) Wat heb je geleerd?
 - 3) Wat heb je gemist/zou je anders willen zien?
 - 4) Welke doelstellingen hebben we (niet) bereikt?
- De instructie was om dit schriftelijk en niet noodzakelijk exhaustief te beantwoorden. De volgende antwoorden kwamen er uit :

1) Wat heeft het opgeleverd voor jou als persoon, je job, de basisschool?

Persoonlijk

- een opfrissing van verschillende concepten/ideeën in verband met filosofische vaardigheden en technieken
- een bevestiging van mijn filosofische instelling en interesse in het leven
- het is leuk om te doen en het zet aan tot meer
- het heeft me geleerd hoe ik luister naar mensen
- het geeft me een richting over hoe ik me verder kan ontwikkelen als gespreksleider
- ik heb kunnen filosoferen over een thema dat ik belangrijk vind.
- het is interessant hoe je zo'n sessie opbouwt
- het is inhoudelijk zeer boeiend
- het zet me aan tot zelfreflectie over wat ik nog anders en beter kan doen
- een bevestiging van iets waar ik al lang mee bezig ben.
- ik ben opnieuw enthousiast geworden en heb mede-enthousiastelingen gevonden

Met betrekking tot de job

- het is een thema geworden in de opleiding en er wordt als team inhoudelijk aan gewerkt
- Ik verwacht 'gemakkelijker' te kunnen reflecteren met studenten over hun stage en andere gespreksonderwerpen

- een aanzet om dingen uit te proberen bij studenten
- dit was een kans om te toetsen of mijn aanpak juist zat
- de drive is aangewakkerd om hiervan meer te realiseren in de opleiding

met betrekking op het basisonderwijs

- moesten (potentiële) leerkrachten hierin kunnen groeien en oefenen zal dit zeker hun manier van luisteren en gesprekken modereren met kinderen bevorderen, waardoor ze 'bewuster' in het leven leren staan met mogelijks meer zelfvertrouwen en vaardigheden om hun meningen op gepaste wijze te verwoorden.
- het gezamenlijk onderzoek leert leerlingen redeneren en dat is hard nodig in een tijd waar anekdotiek en individuele perceptie tot Waarheid worden verheven
- het bevestigt de noodzaak om mensen (kinderen/jongeren) kritisch en dieper, breder te leren nadenken en langer te leren stilstaan bij iets en het te onderzoeken.
- het is interessant om studenten te stimuleren om ook bij kinderen na te gaan of wat ze beweren juist is
- dit is een kans om divergent denken in de basisschool te bevorderen.

2) Wat heb je geleerd?

- hoe een (goed) filosofisch gesprek verloopt qua structuur en hoe ik daartoe aanzetten kan geven
- welke soorten vragen er te stellen zijn
- de rijkdom van de werkvormen van het filosofisch gesprek, niet als middel of als trucje maar als doel op zich
- ik kan een impuls zoeken en vinden
- ik kan goede vragen stellen
- hoe de drempel in een gesprek door een focus op het concrete kan verlaagd worden
- de stapsgewijze opbouw, het gericht naar iets toe werken via één vraag
- een grote deskundigheid die in eenvoud blijkt

3) Wat heb je gemist/zou je anders willen zien?

- er moet nog meer geoefend worden
- technieken moeten nog verder verhelderd worden, bv. door demonstratie en uitvergroting handelingen Kristof en analyse hiervan.
- het aantal bijeenkomsten is te beperkt om echt het stapje verder te komen. Er waren te weinig 'handvaten', houvast.

- er mochten meer verhalen, ruimte, ervaringen zijn gericht op de basisschool

4) Welke doelstellingen hebben we (niet) bereikt?

- de meeste doelstellingen moeten nog geïntegreerd worden
- de sessies waren zeer fijn, gemoedelijk, zinvol en bruikbaar
- ik heb zin en richting gekregen om te filosoferen
- er moet nog verder geoefend worden om dit eigen te maken
- de verhouding tussen de collega's is er door verrijkt alsook onze kijk op leraren opleiden
- De vraag blijft hoe het te integreren in eigen lessen
- Meer tijd verhoogt de kans tot integratie. Dit is slechts een aanzet tot verdere informatie en opleiding
- We zijn nog niet klaar om dit met een groep studenten toe te passen in de hogeschool
- De basis is gelegd, nu verder inoefenen en integreren
- Vraag naar verdere ondersteuning van de implementatie.
- Ik haat doelen die alles in vakjes plaatsen en hierdoor veel verliezen aan authenticiteit. Analyseren slaat dood.

3.5.4. Verdere toekomstperspectieven

- het verslag tot dan toe wordt besproken en goedgekeurd.
- Kristof laat het verslag zien van de XIOS-Hogeschool die volgend jaar werk maakt van FMK in de opleiding. Er wordt besloten om aan Jo Vandenhouwe, de coördinator, het initiatief te laten voor een doorwerking hiervan in het volgende academiejaar (zie 4)

4. EVALUATIE EN TOEKOMSPERSPECTIEVEN

1. Over het belang van het filosoferen met kinderen werd reeds voldoende geschreven. In het UNESCO-document *Philosophy and democracy in the world* (R.P. Droit, Parijs, Unesco Publishing, 1995) wordt bijvoorbeeld geargumenteed dat goed filosofieonderwijs de *best mogelijke leer- en oefenschool* is m.b.t. de *vorming van burgers in een democratie*. Filosofieonderwijs zou onder andere bijdragen tot

- het aanscherpen van het eigen oordeelsvermogen
- het zelfstandig leren denken
- de confrontatie met en het begrijpen van verschillende gezichtspunten
- het leren argumenteren
- het leren nadenken over de beste vorm van politieke en sociale organisatie van de samenleving
- het vormen van kritische en democratisch gezinde burgers
- het gevoel voor universele waarden en waarheden

- het leren dialogeren.

Geïnspireerd op dit rapport en op de resultaten over vaardigheden van leerlingen uit het PISA 2000 onderzoek toegelicht in het OESO rapport "Knowledge and skills for life – first results from PISA 2000" (Vlaamse jongeren zouden minder goed scoren naar Europees gemiddelde in metacognitieve vaardigheden etc.), werd onder impuls van VEFO, de Vereniging voor Eigentijds Filosofie onderwijs, op 19/12/2002 een resolutie gestemd in het Vlaams Parlement waarin naast een erkenning van het belang van filosofie in het onderwijs, wordt gepleit voor het bieden van kansen voor filosofieonderwijs in Vlaanderen. Dit onder andere door het 'vormen van bekwame filosofische gespreksleiders in de lerarenopleiding'. Meer info op www.filosoferen.eu

2. Ondertussen zijn leerlingen en leerkrachten vrijwel unaniem positief over de effecten en de bereikte leerdoelen van het filosoferen met kinderen en jongeren. Theoretisch werd de *noodzaak van het filosoferen in de klas* reeds afdoende betoogd (o.a. in R.Anthone en F. Mortier, *Socrates op de speelplaats*, Acco, Leuven, 1997, p.23-36), zie www.zenopraktischefilosofie.be Het zou o.a. bijdragen tot de cognitieve en emotionele oriëntering in de schoolse kennis, het plezier in het leren, de persoonlijke vorming en het zelfvertrouwen van leerlingen, het leren leren en het leren reflecteren. Dat dit grotendeels ook klopt met de realiteit bleek uit een (beperkte) bevraging bij 170 directies, leerkrachten en leerlingen uit Vlaamse basisscholen vorig jaar (het rapport 'Verborgene Gedachten, Initia 2005, zie www.initia.be). Dit onderzoek biedt echter empirisch niet voldoende materiaal om ook te argumenteren dat het van belang is om filosofie in te richten binnen lerarenopleidingen LKO, LLO of LSO naast de andere vakken. Ook in Nederland ('Delphi onderzoek van het Centrum voor Kinderfilosofie, december 2003-april 2004) werd reeds een rondvraag gedaan met als belangrijkste bevindingen :

- het bestaan van voldoende belangstelling voor het filosoferen in de klas
- het bestaan van allerlei aanwijzingen dat er belemmeringen zijn om het filosoferen duurzaam in de scholen te ontwikkelen
- het bestaan van een behoefte in 'examples of good practices'

Degelijk empirisch materiaal ontbreekt echter ook hier.

Recentelijk werd het Centrum voor Kinderfilosofie in Nederland terug nieuw leven ingeblazen, zie www.kinderfilosofie.nl . De belangstelling van docenten, leerkrachten, studenten en directies blijft groot, de bereidheid tot verder onderzoek eveneens. In het Engelstalig gebied is het werk van Joanna Haynes en Karin Murrin in hun organisatie Dialogueworks naar mijn mening toonaangevend : www.dialogueworks.co.uk

3. In de context van de Vlaamse lerarenopleidingen verschilt de situatie en de plaats van FMK van school tot school. Voortrekkers zijn de Lerarenopleiding Vorselaar, die hier een vak over inrichtte twee jaar geleden in de lerarenopleiding LKO en XIOS hogeschool Hasselt, die een vak FMK inricht als gevolg van dit Canonproject in het derde jaar LLO vanaf volgend academiejaar. Ter inspiratie voor een gedachtewissel over de plaats van FMK in de lerarenopleidingen van de Ehsal, volgen hier enkele voorstellen van scenario's voor de toekomst met erbij de consequenties qua engagement. Het is mogelijk van elk voorstel de voor- en de nadelen op korte en lange termijn te bespreken.

- a) FMK wordt gezien als een didactische verfrissing van de bestaande vakken.

Consequentie : een navorming kan georganiseerd worden met de nadruk op didactisch materiaal, tips, het filosoferen in de eigen vakken etc.

- b) FMK wordt gezien als een opleidingsonderdeel ter professionalisering van de docenten met de bedoeling dit in de toekomst in hun contacturen met studenten verder te integreren

Consequentie : een stevigere navorming met ook nadruk op filosofische achtergrondkennis etc.

- c) FMK wordt gezien als een in de toekomst in te richten extra vak, te doceren door een specialist ter zake

Consequentie : het blijft bij sensibilisering en bij integratie in de bestaande vakken

- d) FMK wordt gezien als een in de toekomst in te richten extra vak, te doceren door het eigen korps

Consequentie : navorming wordt verdergezet met de nadruk op gespecialiseerde (mogelijks instelling-overschrijdende) opleiding voor geïnteresseerde docenten

- e) FMK wordt gezien als een vast onderdeel van een bestaand opleidingsonderdeel, vb. RZL.

Consequentie : navorming waar gewenst voor de betreffende docenten

- f)

4. Op Ehsal wordt tenslotte eind augustus 2007 beslist om :

- een doorwerkweekend nascholing in te richten voor geïnteresseerde docenten. Kristof wordt gevraagd dit te begeleiden. In dit weekend worden de 'kneepjes' van het vak aangeleerd.
- Een module Filosoferen met kinderen in te richten gedurende een volledige lesweek voor eerstejaars LLO in februari 2008. Kristof wordt gevraagd om dit samen met Jean te begeleiden.

Kristof Van Rossem
15 september 2007

REFLECTIERAPPORT PROJECT FILOSOOF OP SCHOOL ism VEFO en CANON

ARTEVELDEHOGESCHOOL

OPLEIDING: Bachelor in het onderwijs: Secundair onderwijs

ADRES: Arteveldehogeschool
campus Kattenberg
9000 Gent

OPLEIDINGSDIRECTEUR: Hilde Meysman (hilde.meysman@arteveldes.be)

LEDEN VAN TEAM

John De Poorter (lector fysica) verslaggever
Julie De Ganck (lector pedagogie)
Lieve Oosterlinck (lector pedagogie)
Pedro De Bruyckere (lector pedagogie)
Hilde Van den Hooff (lector godsdienst)
Lut De Jaegher (lector informatica)
Mieke De Cock (lector wiskunde)
Riet Coulier (lector pedagogie)
Willy De Bisschop (lector pedagogie)
Geert Berings (lector geschiedenis)
Jan De Lange (lector fysica)

BEGELEIDER: Goedele De Swaef (VEFO)

DATA BIJEENKOMSTEN:

1.	19 september 2006	10u30 -12u30	Campus Kattenberg
2.	12 december 2006	10u30 -12u30	Campus Kattenberg
3.	7 maart 2007	9u15 -12u00	Campus Kattenberg
4.	24 april 2007	20u00 - 24u00	Ten huize van Julie
5.	22 mei 2007	20u00 - 24u00	Ten huize van Goedele
6.	12 juni 2007	20u 00 -24u00	Ten huize van Lieve
7.	21 juni 2007	9u00 - 12u00	Campus Kattenberg

In september 2007 wordt nog een feestje gebouwd bij John (**nadruk op het plezier van het filosoferen, plezier dat we ook mochten ervaren tijdens de werksessies**)

1. Beschrijving van het proces

Schets van de methodiek

De werkgroep heeft zelf aangegeven in welke richting werd gewerkt. Goedele heeft de rol opgenomen van ondersteunend expert.

In de eerste twee vergaderingen zijn we algemeen verkennend gestart. Na de tweede vergadering werd de noodzaak naar praktijkervaring sterk aanvoeld. Dit werd onmiddellijk concreet gemaakt door Goedele. Vanaf dan werden de vergaderingen opgebouwd met oefeningen, videomateriaal, filosofische gesprekken, ... Deze ervaringen werden steeds teruggekoppeld naar de bruikbaarheid binnen de lerarenopleiding. Dit stimuleerde ons om te zoeken en te ondervinden hoe het filosoferen in de verschillende opleidingsonderdelen toegepast kan worden, wat meteen de basis vormt voor onderliggende tekst.

(Verslagen kunnen met goedkeuring van het team steeds opgevraagd worden.)

2. Visie

Tijdens de verschillende sessies kwamen we als groep tot een aantal standpunten die een zicht geven op de visie die zich binnen de groep ten aanzien van 'filosoferen met jongeren' ontwikkelt:

- We vinden 'filosoferen met kinderen' een werkvorm die een *evenwaardige plaats* verdient naast de andere werkvormen die nu (al te) vaak gehanteerd worden. Een bijkomend voordeel is dat FMK ook andere werkvormen ondersteunt bijv. groepswerk, onderwijsleergesprek, vraagstelling, ...
- We vinden het erg belangrijk dat 'filosoferen' als werkvorm ingang vindt in de lerarenopleiding en in de secundaire scholen. We beseffen ten volle dat deze werkvorm, naast andere werkvormen, *belangrijke doelen* kan nastreven: kritisch leren denken, ruimdenkendheid, openheid, tolerantie, kunnen communiceren...
- We zijn verder van mening dat 'leren filosoferen' vooral helpt bij het verwerven van een *basishouding* bij studenten. Het gaat hier om een basishouding waarbij studenten bovenstaande doelen in hun persoonlijkheid geïntegreerd hebben.
- We pleiten ervoor om de mogelijkheden met 'filosoferen met jongeren' *geïntegreerd* in de lerarenopleiding aan te bieden. Dit houdt in dat filosoferen aan bod kan komen binnen verschillende opleidingsonderdelen. In een eerste fase worden, binnen verschillende opleidingsonderdelen, concrete ervaringen opgedaan met de werkvorm 'filosoferen'. In een tweede fase wordt de methodiek 'filosoferen' uitgediept in functie van de eigen klaspraktijk. We kiezen niet voor een afzonderlijk opleidingsonderdeel omdat we van mening zijn dat deze manier van werken zou leiden tot een soort 'eilandpositie', momenten waarop studenten eens 'aangenaam kunnen filosoferen', zonder dat dit hun onderwijspraktijk beïnvloedt.
- Vanuit deze visie pleiten wij er ook voor dat *alle studenten* met deze werkvorm geconfronteerd worden.
- Bovendien zijn we van mening dat we niet alleen *zelf met studenten moeten filosoferen*, maar dat we hen ook moeten aanleren hoe zij dergelijke activiteiten kunnen *begeleiden*. Pas dan kunnen we er ook voor zorgen dat deze werkvorm in de toekomst meer aandacht krijgt. Onze studenten zijn immers de leraren van morgen.

3. Mogelijkheden voor verdere werking

De leden zien mogelijkheden op verschillende niveaus:

- Op het niveau van de lectoren:
 - o Er is nood aan een vormingspakket voor lectoren. Een filosofisch gesprek begeleiden vraagt heel wat inzichten en vaardigheden.
 - Vooreerst is er inzicht nodig in de essentie van een dergelijk gesprek. Dit vraagt informatie- en gesprekssessies, videovoorbeelden, studie van literatuur, ...
 - Verder moeten mensen beschikken over vaardigheden om deze werkvorm goed te kunnen begeleiden. Het volgen van workshops lijkt hier de aangewezen weg.
 - Enig zicht op evaluatiemogelijkheden is eveneens onontbeerlijk.

We denken hierbij dus zeker aan enkele sessies die begeleid worden door een ervaren begeleider.

 - o Experimenteren met allerlei opdrachten binnen de vakgroepen: reeds tijdens dit projectjaar experimenteerden een aantal lectoren onder ons met het uitvoeren van een aantal opdrachtjes binnen hun eigen vakgroep. We menen dat dit initiatief nog kan uitgebreid worden. Op die manier worden meerdere lectoren als vanzelfsprekend betrokken bij dit gebeuren. Dit is bovendien een sterk middel om de opleiding in zijn geheel steeds meer van het belang van filosoferen te overtuigen. Elke vaklector krijgt op die manier kans om te ervaren wat de mogelijkheden zijn en kan dan op zijn beurt bepaalde activiteiten uitproberen met de eigen studenten.
 - o Er kan eventueel gewerkt worden aan een bundel met mogelijke ideeën. Die bundel kan onder de lectoren verspreid worden. Op die manier krijgen ze concrete tips en aanknopingspunten om aan de slag te gaan. Enige voorzichtigheid is hierbij wel geboden: we moeten lectoren zoveel mogelijk stimuleren om voorafgaand een vorming mee te maken om te voorkomen dat het filosoferen inhoudelijk en vormelijk te sterk gestuurd wordt zodat het open karakter van het gesprek verloren gaat.
 - o Graag zouden we een soort *filosofisch salon* inrichten. Uit onze eigen ervaringen tijdens het project hebben we geleerd dat samen filosoferen sterk motiverend werkt. **Al doende ervaar je het belang van filosoferen: je leert je eigen standpunten in vraag stellen, je denkt na over de ideeën van de ander, je daagt jezelf uit om je eigen idee nauwkeurig te formuleren, je speelt voortdurend in op elkaars inbreng, je verrijkt je eigen denkkader, je leert communiceren met respect voor de ander, je ervaart het belang van een aantal afspraken om een gesprek vlot te laten verlopen, ... En bovenal: je ervaart het plezier met elkaar in gesprek te gaan zonder elkaar te moeten overtuigen van enig standpunt.** Dit salon kan vrijblijvend aangeboden worden.
- Op het niveau van de studenten:
 - o lectoren die via de vormingsinitiatieven of via experimentjes in de vakgroep overtuigd zijn geraakt van het belang van filosoferen, zullen mogelijks geneigd zijn om één en ander uit te proberen met studenten. Volgende ideeën zijn ofwel al uitgeprobeerd of zijn in volle ontwikkeling:
 - lessen vakstudie/vakdidactiek fysica:
 - De sessie 'wat is wetenschap?' laten vooraf gaan door enkele 'filosofische gesprekken'. Zo zal er een reeks 'wetenschappelijke objecten' (vb. een formule, een theorie, een

wetenschapper, een homeopatisch medicijn, een perspectieftekening, een experiment, ...) worden verzameld die de studenten moeten klasseren in 4 categorieën (lijkt echt en is echt, lijkt niet echt maar is echt, lijkt echt maar is niet echt, lijkt niet echt en is niet echt). Ook lijkt het haalbaar om vertrekkende van open teksten rond 'wat is wetenschap' op regelmatige basis (1 maal in de maand) een filosofisch gesprek op te zetten.

- Het werken met 'open' concept cartoons (op deze cartoons staan verschillende denkbeelden rond een fysisch begrip (vb. schaduw)). Studenten kiezen het denkbeeld dat het dichtst bij hun denkbeelden ligt. Het gaat er niet over om het correcte denkbeeld te vinden (elk denkbeeld kan in bepaalde omstandigheden 'wetenschappelijk' correct zijn) maar wel om te achterhalen waarom men een bepaald denkbeeld heeft. Met andere woorden, elk standpunt moet met het nodige respect benaderd worden. Onze studenten moeten als toekomstige leerkracht met open geest leren kijken naar alternatieve denkbeelden. Nu krijgen leerlingen (in een klas) nogal snel te horen dat ze wetenschappelijk fout zijn, zonder dat er wordt ingegaan op de achtergrond van deze zagezegde fouten.
- Onze studenten moeten getraind worden in het stellen van relevante vragen en het doorvragen op ideeën van leerlingen. Hiervoor willen we gebruik maken van de in de sessies aangebrachte appetizers:
 - beantwoord een vraag alleen maar met een vraag;
 - wat is de stomste vraag en het slimste antwoord;
 - ...
- In de lessen vakdidactiek informatica wordt een oefening ingebouwd rond het voeren van een filosofisch gesprek aan de hand van het beantwoorden van vragen met vragen. Mogelijke startvragen zijn: 'Is een computer intelligent?', 'Is een computer creatief?', 'Heeft een computer een groter geheugen dan een mens?', 'Kan een computer liegen?', 'Is wat je op het scherm ziet waar?'
- lessen pedagogische wetenschappen:
 - wat betekent 'anders zijn'?(in kader van inclusie, diversiteit)
 - bestaat er één waarheid? (in kader van communicatieleer)
 - is wat ik zie 'de werkelijkheid'? (in kader van waarnemen)
 - ...
- Filosofische probeersels in 3 RZL en 2 uitdieping.
in 3 RZL:
Het filosoferen wordt expliciet vermeld in de tweede fase (oordelen) in het drieluik zien-oordelen-handelen. Het was noodzakelijk om een fase van reflectie in te lassen in het omgaan met uiteindelijke vragen. Hierbij werd de ethiek en de filosofie aangesneden. Bij het filosoferen werd het belang van taal aangeraakt en de noodzaak van de opmerkzaamheid voor betekenisvolle deeltjes in een zin. De taal is immers een weg naar het denken. Je kunt op basis van een paar 'kijktips' de logica of de onlogica van een redenering blootleggen. Een tekst rond filosoferen met jongeren werd ingesloten. Verder nog getracht filosofische gesprekken rond de ethiek te starten, bijvoorbeeld, zijn de mensenrechten westers of universeel?

in 2 uitdieping godsdienst.

Bij uitdieping werd aan de hand van wat werkmateriaal van Goedele concrete tips gegeven bij het voeren van een filosofisch gesprek. Dit alles werd uitgevoerd door middel van een gesprek in groepjes rond rust of onrust en nadien geëvalueerd.

- Op het niveau van de stagescholen:

We zijn van mening dat filosoferen op niveau van lectoren en studenten niet vrijblijvend kan en mag zijn. We willen het belang van deze werkvorm met aandrang onderstrepen. Daarom pleiten we ervoor om binnen de stage enkele opdrachten te integreren. We sturen er op aan dat (vak-)lectoren de stage-opdrachten van hun studenten op die manier zouden sturen dat er bvb. één opdracht bijzit waarbij stagiairs een activiteit uitwerken waarin minstens een aanzet tot filosofisch gesprek met de leerlingen mogelijk is. We menen dat dit goed haalbaar moet zijn indien een begeleidend schrijven vanuit de hogeschool het belang van dergelijke filosofische gesprekken voldoende duidelijk kan argumenteren. Dit kan een item worden in de vorming van de mentoren binnen het Stap-project.

We zijn ervan overtuigd dat je via deze weg de scholen van het secundair onderwijs kan beïnvloeden.

- Op het niveau van de nascholing:

Ook CompAHS (centrum voor onderzoek, maatschappelijke dienstverlening en professionele ontwikkeling van de Arteveldehogeschool) zou hierin een rol kunnen opnemen. Het aanbieden van vormingssessies of het opnemen van een dergelijke sessie in hun vraaggestuurd aanbod lijkt een zeer zinvol idee.

HAAL EEN FILOSOOF OP SCHOOL

Vakoverschrijdend pilootproject van VEFO (Vlaams netwerk voor eigentijds filosofieonderwijs) i.s.m. Canon cultuurcel departement onderwijs:

KATHO TIELT

BEERNEGEMSTRAAT 10
8700 TIELT
051/40 02 40
WWW.KATHO.BE/PHO/

Ann Coene (lector Nederlands) (ann.coene@katho.be) (BALO afstandsonderwijs)

Ann Debo (lector Nederlands) (ann.debo@katho.be) (BALO)

Frederik Vanackere (lector Nederlands) (frederik.vanackere@katho.be) (BAKO)

Leen Six (lector godsdienst en rzl) (leen.six@katho.be) (BAKO-BALO afstandsonderwijs)

Nele Pype (lector wero) (nele.pype@katho.be) (BAKO afstandsonderwijs)

Frederic Cotman (vervangend lector Nederlands) (huidige e-mail en job onbekend)

Els Vanobberghen (lector agogische vaardigheden) (els.vanobberghen@katho.be) (BALO)

Tim Vanmarcke (lector bewegingsopvoeding) (tim.vanmarcke@katho.be) (BALO)

Sabien Verkinderen (lector Nederlands) (sabien.verkinderen@katho.be) (BAKO zowel dagopleiding als afstandsonderwijs)

ACTIEPLAN 2006-2007

Agendapunten 28 september 2006 (10u-12u)

- Voorstelling tekst : Haal een filosoof op school
- Doelstellingen CANON : De rol van de deskundige filosofen is begeleidend en ondersteunend. Het is niet de bedoeling dat de filosofen zelf les geven aan de studenten!
- Verslag voorkennis deelnemers : Bespreken wat er in het verleden al gebeurd is rond FMK in de opleiding.
- Verwachtingen / motivatie deelname : M.b.t. de besproken verwachtingen kan ik enkele concrete voorstellen uitwerken...
- Tijdstippen volgende bijeenkomsten vastleggen :Vraag aan de deelnemers ; hoeveel tijd willen/kunnen ze voor dit project vrijmaken?
- Waarom filosoferen met kinderen? : Interesseert filosoferen hen wel ?
Indien ja, waarom dat soort denken stimuleren?

Agendapunten 19 oktober (9.30u-11.30u)

- Socratisch gesprek ; oefensessie : Ervaren wat het betekent om samen met anderen filosofisch onderzoek te doen.
- Rol van de gespreksleider evalueren : Aan de hand van de oefensessie wordt de rol van de gespreksleider besproken.

Agendapunten 16 november (9.30u-11.30u)

- Vraagstellingstechnieken : Theorie (wat is een open vragen, hoe ga ik om met filosofische vragen tijdens een sessie...)
Oefeningen (i.v.m. het stellen en herkennen van filosofische vragen.)

Agendapunten 14 december (9u-11u)

- De deelnemers leiden zelf een sessie.
- Evaluatie van de gesprekken door de groep.
- Presentatie van materiaal : video, dvd, boeken, prenten...

Agendapunten januari 2007 (datum en uur liggen nog niet vast)

- Een leerlijn uitwerken en de mogelijkheden van FMK binnen het afstandsonderwijs samen onderzoeken.

LAATSTE BIJeenKOMST EVALUATIEVERGADERING (25/05/07)

Met de resolutie in het achterhoofd en de doelstellingen en verwachtingen die tijdens de eerste bijeenkomst werden besproken, kon dit project geëvalueerd worden aan de hand van de volgende richtinggevende vragen:

-Waarom Filosoferen in kleuter-en lager onderwijs?

-Wat is de meerwaarde voor de studenten en leerlingen?

-Aan welke eindtermen werken we in dit project?

-Hoe kan FMK in de context van een kleuter-en lagere school georganiseerd worden?

-Filosoferen als 'houding' (socratische houding, kritisch...) of eerder de nadruk leggen op het zuiver filosofisch gesprek?

-Waarom filosoferen in de lerarenopleiding?

-Wat is de meerwaarde voor onszelf en onze studenten?

-Hoe deze socratische houding en de methodiek best coachen, opvolgen, begeleiden in de lerarenopleiding?

-Hoe implementeren in de opleiding? Als project of integreren (m.a.w. naast of in de opleiding?)

Het project bood ook de tijd om even stil te staan bij de mogelijkheden(en eventuele toekomstplannen) waarbij het filosoferen en de methodiek van FMK een plaats kunnen krijgen binnen de lerarenopleiding.

Eén van de verwachtingen van de deelnemers was " bekijken hoe we filosoferen een plaats kunnen geven in de lerarenopleiding" en hieromtrent "een leerlijn uitwerken".

Tijdens de eerste ontmoeting met de docenten bleek dat alle deelnemers al een notie hadden van wat nu precies "filosoferen met kinderen" is.

Een deel van de docenten beweerde deze methode reeds toe te passen in de dagelijkse onderwijspraktijk.

Filosoferen in de opleiding: een stand van zaken (september 2006)

- 1) **Bachelor Kleuteronderwijs (BAKO)**
 - **in godsdienst in 2BAKO**
 - **in Nederlands in 2BAKO (met opdracht voor de stage in de 2KK, in het tweede semester wordt er 1 maal per week in de les een filosofisch gesprek gevoerd)**

- 2) **Bachelor Lager Onderwijs (BALO)**
 - **in wereldoriëntatie in 3BALO (module buitengewoon onderwijs)**
 - **in Frans in 3BALO (lectuur en bespreking Le petit prince)**

- 3) **Afstandsonderwijs - Kleuter**
 - **in godsdienst**
 - **in Nederlands (heel beperkt stukje theorie, een filosofisch gesprek voeren op stage is een keuzemogelijkheid)**
 - **in de bachelorproef**

- 4) **Afstandsonderwijs - Lager**
 - **in godsdienst**
 - **in de bachelorproef**

Tijdens deze eerste bijeenkomst werd beslist de nadruk enerzijds te leggen op het “effectief samen DOEN, SAMEN FILOSOFEREN” (socratische oefeningen, sessies leiden, oefeningen in vraagstellingstechnieken) en anderzijds op de integratie van FMK in de lerarenopleiding en afstandsonderwijs.

(Misschien ook belangrijk te vermelden dat er in Tielt slechts 4 bijeenkomsten hebben plaatsgevonden. Dit was een keuze van de deelnemers beslist tijdens de eerste vergadering.)

Wat was nu de meerwaarde voor de docenten van dit project?

Tijdens het evaluatiegesprek kwam de groep tot een aantal conclusies i.v.m. hun motivatie om met deze methode in de toekomst verder aan de slag te gaan.

Naast de “traditionele” eigenschappen die kenmerkend zijn voor deze methode (goed voor de taalvaardigheid, beseffen dat er andere standpunten zijn en daarmee leren omgaan, goed voor de zelfwaardering,...) stond vooral het aspect “persoonlijke verrijking” centraal (ik verwijs dan naar reacties als: ik heb mijn diepste zelf leren kennen,...). De “zin” om op zelfonderzoek te gaan was dus duidelijk aanwezig. En deze “zin” of m.a.w. goesting (het genot van het filosoferen) is volgens mij ook een heel belangrijke stap in het proces om een volwaardig filosofisch gespreksleider te worden. De docenten gaven aan **genoten** te hebben van de sessies en oefeningen, maar hadden tegelijkertijd last van drempelvrees om zelf een sessie te leiden. Tijdens de sessies die we samen deden werd het hen duidelijk dat het

leiden van een filosofisch gesprek veel minder vrijblijvend is dan velen onder hen aanvankelijk dachten. Een deel van hen gaf aan reeds te filosoferen in de lessen, maar tegelijkertijd op veilig te spelen. Wat een aantal onder hen aanvankelijk als “filosofisch gesprek” benoemde, bleek uiteindelijk niet meer te zijn dan een kringgesprek met een “filosofisch tintje”.

Tijdens de bijeenkomsten werd het voor de docenten dan ook duidelijk wat nu een filosofisch gesprek “filosofisch” maakt. Ook werd het voor velen onder hen duidelijk dat het heel veel oefening en vorming vereist om een “volwaardig” filosofisch gespreksleider te worden. De 4 bijeenkomsten die dit schooljaar hebben plaatsgevonden waren dus lang niet voldoende om de eerder genoemde doelstelling te bereiken (het vormen van volwaardige filosofische gespreksleiders). De meesten hebben m.a.w. “geproefd” van wat het nu precies inhoudt een filosofisch gesprek te leiden, maar om zelf een gesprek te leiden zijn er meer “vormingssessies” vereist.

Toch is het enthousiasme en de gedrevenheid om deze methode verder te onderzoeken voldoende aanwezig.

Een aantal docenten waren ook van mening dat je onmogelijk aan studenten kon leren wat filosoferen met kinderen nu precies is, als je zelf geen ervaring met kinderen hebt. Een deel van de docenten heeft dus niet enkel met studenten, maar ook met de eigen kinderen geëxperimenteerd. (Een docent vertelde zelfs dat ze dit schooljaar vrijwillig is gaan filosoferen in het schooltje van haar kinderen om de methode beter onder de knie te krijgen. Ze staat daar nu bekend als de “**filomama**”. Deze docent vertelde dat ze tijdens de sessies met de kinderen veel inspiratie heeft opgedaan die ze kan gebruiken tijdens haar lessen met studenten.)

Wat verstaan we nu precies onder een filosofisch gespreksleider?

Moet dit een academisch geschoolde filosoof zijn, of eerder iemand die socratisch geïnspireerd is? En waarop willen we de nadruk leggen in de lerarenopleiding : filosoferen als “houding” meegeven (socratische houding, kritisch denken...) of eerder de nadruk leggen op een zuiver filosofisch gesprek?

In Tielt was men van mening dat op dit moment (en volgens hun huidige capaciteiten) het effect groter zal zijn bij de studenten “als je vertrekt vanuit een socratische houding (de houding van het niet-weten”.

Een echt filosofisch gesprek schrikt hen (zowel student als docent) op dit moment teveel af. Ik citeer letterlijk ; “Als we onze studenten op dit moment vertrouwd kunnen maken met de socratische houding, kan dat in de toekomst evolueren naar een zuiver filosofisch gesprek.” Verdere vorming is dus zeker vereist!

Hoe zit het nu met de toekomst en plaats die deze methode krijgt binnen de opleiding?

Het filosoferen met kinderen is op dit moment al in een deel van de vakken geïntegreerd als verplicht onderdeel.

De studenten worden tijdens hun stages ook verlicht minstens één filosofische sessie te doen met kinderen. Deze situatie zal naar alle waarschijnlijkheid zo blijven. Een aantal docenten zijn op dit moment wel volop bezig te zoeken hoe ze ook studenten uit het afstandsonderwijs warm kunnen maken voor deze methode.

HAAL EEN FILOSOOF OP SCHOOL

Vakoverschrijdend pilootproject van VEFO (Vlaams netwerk voor eigentijds filosofieonderwijs) i.s.m. Canon cultuurcel departement onderwijs:

Katholieke Hogeschool Mechelen 2006-2007

Workshopleider: Diederik Vandendriessche

Teamleden:

- Rita Weynants (lector levensbeschouwing – secundair onderwijs)
- Brenda Van den Berk (lector geschiedenis – secundair onderwijs)
- Wim Verbinnen (lector communicatieve vaardigheden – kleuteronderwijs)
- Bernadette Van Malderen (lector kleuteronderwijs)
- Christian Selleslag (lector economie – secundair onderwijs)
- Lucia Mariën (lector kleuteronderwijs)
- Nele De Witte (lector didactiek – secundair onderwijs)
- Conny Van den Brande (lector fysica – secundair onderwijs)
- Willem De Winter (lector levensbeschouwing – secundair onderwijs)
- Lu Matthijs (lector Nederlands – secundair onderwijs)
- Isabelle Belde (lector wiskunde – secundair onderwijs)
- An Vanderheyden (lector levensbeschouwing – secundair onderwijs)

ACTIEPLAN

Inleidende sessie 'Filosoferen met kinderen' (FMK) - 12/09/2006

1. Intenties en motivaties van het team

- Mogelijke afspraken met de teamleden: hoe zal het project er concreet uitzien?
- Zijn er reeds mensen bezig met filosoferen? Eindverhandelingen over FMK?
- Integratie van FMK in het curriculum van de lerarenopleidingen?

2. FMK als aanknopingspunt bij de hedendaagse eisen van de lerarenopleidingen in het hoger onderwijs

- Bachelor hoger professioneel onderwijs (onderwijsdecreet 2003, n.a.v. de Bama-hervorming):

- ontwikkeling van de beroepsgerichte competenties (zelfstandig definiëren van complexe situaties, ontwikkelen en toepassen van oplossingsstrategieën, maatschappelijke verantwoordelijkheid samenhangend met de beroepspraktijk, teamgericht kunnen werken)
- beheersen van algemene competenties zoals denk- en redeneervaardigheid, het verwerven en verwerken van informatie, het vermogen tot kritische reflectie en projectmatig werken, creativiteit, het kunnen uitvoeren van eenvoudige leidinggevende taken.

3. Filosofische en pedagogische achtergronden van FMK

- De 'maïeutiek' van Socrates
- Matthew Lipman: kinderen zijn natuurtalenten in de filosofie (jaren zeventig: oefenen van passieve kennisverwerving staat centraal in het onderwijs; kritisch omgaan met de kennis wordt verdrongen; de school ontmoedigt een onderzoekende houding)
- Interactie tussen de socratische methode en nieuwe onderwijspedagogen in de twintigste eeuw (Nelson, Lipman, Matthews): ontwikkeling van het Socratisch gesprek

4. Een sessie kinderfilosofie

- Belangrijkste methode: Socratisch gesprek
- Participatie van de kinderen staat centraal: zij leveren de vragen én denken na over de argumentatie van hun antwoorden
- Typische eigenschappen van een filosofische vraag (impliceert geen antwoord op feitenkennis en snijdt een 'brandende' kwestie aan)
- Creatie van een onderzoeksgemeenschap (verschil met kringgesprek of discussie)
- Verschil met levensbeschouwelijke vakken

5. Opdracht

Canonproject kinderfilosofie Katholieke Hogeschool Mechelen

Tweede sessie 'Filosoferen met kinderen' (FMK) - 18/10/2006

1. Reflectiemoment over het Socratisch gesprek rond 'de vraag'

- Elementen die zijn opgevallen: formeel en inhoudelijk (het fenomeen van het vragen stellen in het onderwijs)
- Opmerkingen over de eigen deelname
- Opmerkingen over de deelname van anderen
- Opmerkingen over de deelname van de gespreksleider
- Gesprek over het gesprek

2. Opdracht: filosofische thema's/vragen in de eigen cursus

- Wat is een filosofisch thema?
- Wat is een filosofische vraag?
- Wat betekenen die thema's als lesmoment in het vak?
- Verschillen die lesmomenten van andere, 'gewone' lesmomenten?

3. Filosofieschrift

- In het kader van de huidige sessies
- In het kader van filosofiesessies met de studenten
- opdrachtje

4. Integratie van FMK in het curriculum van de lerarenopleidingen? (Waaruit bestaat de ideale lerarenopleiding?)

Derde sessie 'Filosoferen met kinderen' (FMK) - 27/11/2006

1. Aperitiefje (hersengymnastiek)

Filosoferen met kinderen?

2. Structuur Socratisch gesprek: vervolg

3. De filosofische vraag

4. Opdracht: filosofische thema's/vragen in de eigen cursus

- Wat is een filosofisch thema?
- Wat is een filosofische vraag?
- Wat betekenen die thema's als lesmoment in het vak?
- Verschillen die lesmomenten van andere, 'gewone' lesmomenten?

5. Filosofieschrift

- in het kader van de huidige sessies
- in het kader van filosofiesessies met de studenten
- opdrachtje

Algemeen beeld van het team

De groep (12 lectoren + mezelf) bevatte een grote diversiteit, enerzijds op het vlak van het lectorschap (3 lectoren kleuteronderwijs – 9 lectoren secundair onderwijs), anderzijds op het vlak van de voorkennis.

Qua lectorschap zorgde de differentiatie in de groep ervoor dat niet iedereen altijd op dezelfde golflengte zat in het aanbrengen van ideeën voor een les 'filosoferen', maar dat was uiteindelijk een euvel dat snel opgelost werd door het feit dat de groep goed op elkaar inspeelde en bereid was samen na te denken en zich in te leven in de vakken van de collega's.

Qua voorkennis zorgde het verschil tussen de deelnemers ook voor andere noden en vragen, maar door een gemiddeld niveau te hanteren werd ook aan de noden van de 'beter voorbereiden' voldaan (bijvoorbeeld niet te lang stilstaan bij de inleidende info, de 'beter voorbereiden' betrekken bij het inlichten van diegenen die nog geen kennis hadden van het filosoferen, enzovoort,...).

Sommige lectoren gingen er van uit dat ze de methode van filosoferen al toepasten in hun lessen, terwijl ze toch ondervonden dat ze die "veronderstelling" door het authentieke filosoferen in team zelf moesten onderzoeken en uitdiepen.

Soms voelde ik ook angst voor een toch nieuwe uitdaging, of angst voor een toegeven van "weten niet te weten", angst om niet te vinden wat goed filosoferen is.

De deelnemende docenten zijn overtuigd (geraakt) van het belang van filosoferen, maar zij vertelden ook dat de niet-deelnemende docenten sceptisch stonden tegenover de meerwaarde van FMK op de hogeschool. Zij vormden uiteindelijk dus wel een moedig groepje dat de scepsis van hun collega's trotseerde.

De grootte van de groep (12 lectoren – 1 (de lector filosofie) = 11) vormde wel een probleem om contactmomenten te voorzien waarop iedereen aanwezig kon zijn. Als er mij iets verbaasd heeft, is het toch wel het feit dat al die lectoren met een overladen agenda vol vergaderingen zitten. Dat zorgde er jammer genoeg voor dat we meestal maar met 6 of 7 mensen konden filosoferen, bovendien meestal met 4 of 5 anderen dan de afspraak ervoor. Dat zorgde ervoor dat de continuïteit niet altijd gegarandeerd was en dat er vaak herhaald moest worden. De beste oplossing bleek twee contactmomenten in één week te voorzien. Op die manier bereikte ik de hele groep, maar een heel academiejaar twee sessies per week organiseren, was praktisch onmogelijk.

Door te filosoferen over de vraag ‘Wat is een goede lerarenopleiding?’ ontstond een kritische analyse van de opleiding en organisatie op school. We raakten aan een herbronning van de zinvraag van elke lerarenopleiding “ **Waar is het ons om te doen, waar mee zijn we bezig? Wat is de essentie?**”

Een dergelijke analyse biedt kansen om constructief aangewend te worden door directie en teamleden. Alleen is het de vraag en de uitdaging hoeveel moed er “samen top-down en bottom-up” voor opgebracht kan worden om op die “zin-vragen” te willen doordenken en ernaar te handelen. Socrates heeft er in zijn tijd de gifbeker voor gedronken.

Gevolgde werkwijze

Aangezien de meeste deelnemers nog geen kennis hadden met FMK, zijn we moeten vertrekken van de “basics”: uitleggen wat FMK inhoudt, waar het vandaan komt, enzovoort,... Dat heb ik echter zo ervaringsgericht mogelijk proberen te doen: ik heb de groep zoveel mogelijk zelf laten filosoferen, wat enkele mooie resultaten heeft opgeleverd op het vlak van ‘Aha-Erlebnissen’ en het inzien van wat filosoferen nu eigenlijk is of zou moeten zijn. Zo kon een bepaalde lector lange tijd niet inzien wat ze nu aan die filosofieworkshop kon hebben voor haar eigen lessen: *“De groepen zijn altijd zo groot (50 tot 60 studenten) en we moeten ons leerplan zien: hoe kan ik dan in godsnaam filosoferen?”* Opmerkelijk was dat ze na een viertal sessies toch wel begreep waar het om draaide en het prompt had kunnen gebruiken in haar lessen (met die grote groepen!): **filosofie gaat over stilstaan bij begrippen, zo zei ze zelf, over het analyseren van die begrippen en ervoor te zorgen dat je werkelijk begrijpt waarover je spreekt, wat die begrippen wel en vooral ook niet zijn.** Waar ze vroeger nogal eens kribbig kon reageren op studenten die om begripsverduidelijking vroegen, heeft ze nu de techniek van het Socratisch gesprek toegepast door andere studenten daaromtrent ook een vraag te laten stellen (‘Is er iemand die die vraag anders kan formuleren?’).

Een bepaalde lector heeft ook op een ander moment een mooie ervaring gehad van welke mechanismen het filosoferen kan blootleggen. Zo was zij net op een studiereis geweest met haar studenten en heeft zij toen tijdens een bezinningsmoment gevoeld wat voor haar de essentie is van het lesgeven (**‘daarvoor doe ik het’**).

Het Socratisch gesprek dat een hele tijd later werd georganiseerd, creëerde de mogelijkheid om dat inzicht met haar collega’s te delen, iets waar anders geen ruimte voor is op de hogeschool (en zeker niet tijdens vergaderingen over de invulling van het curriculum in de nieuwe BaMa-structuren, dixit de lector in kwestie).

Belangrijk was dat de lectoren zelf ook eens een sessie FMK konden geven. De groep was jammer genoeg te groot om iedereen aan bod te laten komen, maar de twee lectoren die het gedaan hebben, vonden het een zeer nuttige ervaring. Meer dan twee is wegens tijdsgebrek uiteindelijk niet mogelijk geweest, omdat het in deze groep zeer belangrijk was om de twee ‘proefflessen’ grondig te analyseren, daar toch wel een behoorlijk aantal van de lectoren koudwatervrees had om er zelf mee aan de slag te gaan. Een tweede jaar zou op dit vlak welkom zijn, om iedereen over de streep te trekken.

Mogelijkheid tot implementatie op de hogeschool

De directie van de KHM had zelf geen vooropgestelde plannen of einddoelen met het organiseren van de workshop voor haar korps. Van een mogelijke implementatie in het curriculum is in gesprekken met de directie nooit echt sprake geweest. Daar werd alleszins niet echt grondig op gereageerd. Anderzijds leeft bij vele deelnemende docenten wel de overtuiging dat het filosoferen noodzakelijk is in de lerarenopleiding, op de allereerste plaats omwille van het ontwikkelen van het kritisch analysevermogen van de eigen studenten en de ruimte die het filosoferen daarvoor vrijmaakt.

Enkele reacties van de lectoren

Ik heb geen systematische bevraging gehouden op het einde van de sessies. Wel heb ik de algemene vraag aan de docenten voorgelegd of er nog ergens iets was dat ze nog hadden willen zeggen, maar om de een of andere reden nog niet hadden kunnen zeggen.

- *lector kleuteronderwijs*: “Ik heb de kracht van het Socratisch gesprek ervaren als een middel om te leren. Leren moet op de allereerste plaats twijfelen zijn.”

In dat verband hieronder kort samengevat een mooie gebeurtenis tijdens een van onze sessies:

- *lector geschiedenis* (tijdens een Socratisch gesprek):

“De studenten hebben soms helemaal geen besef van datgene waar ze mee bezig zijn. Zo maak ik het mee dat ze na drie jaar studie aan mij komen melden dat ze helemaal niet meer weten wat de studie van de geschiedenis nu eigenlijk inhoudt. Hoe zou ik met hen dan kunnen filosoferen?”

Reactie van de groep: “Dat is juist een ideale instap voor een Socratisch gesprek!”

Andere reacties van de docenten op het einde van de cursus:

- *lector fysica*: “Even dacht ik: ‘je hebt het of je hebt het niet, dat filosoferen. Maar vanaf nu stel ik mij open voor het filosofische... als een waterlelie...”

Zij verwijst hiermee naar de reactie van een *lector Nederlands*, die op mijn afsluitende vraag prompt een gedicht van Frederik Van Eeden bovenhaalde. Het gedicht weerspiegelde haar ervaring tijdens de sessies filosoferen:

De waterlelie (Frederik Van Eeden)

**Ik heb de witte water-lelie lief,
daar die zo blank is en zo stil haar kroon
uitplooit in 't licht.**

**Rijzend uit donker-koele vijvergrond,
heeft zij het licht gevonden en ontsloot
toen blij het gouden hart.**

**Nu rust zij peinzend op het watervlak
en wenst niet meer...**

HAAL EEN FILOSOOF OP SCHOOL

Vakoverschrijdend pilootproject van VEFO (Vlaams netwerk voor eigentijds filosofieonderwijs) i.s.m. Canon cultuurcel departement onderwijs

XIOS Hogeschool Hasselt

XIOS Hogeschool Limburg
Departement Lerarenopleiding
Vildersstraat 5
3500 Hasselt
Telefoon: 011 85 95 51

Begeleider VEFO / CANON: Tim Vrancken

Filosoof:

Licenciaat filosofie

Geaggregeerde Lerarenopleiding

Lectoren:

Ria Rector, opleidingshoofd secundair onderwijs.

Inge Plackle, lector "vakoverschrijdende educatie".

Bij de start van het project waren deze 2 lectoren vastberaden om het filosoferen in te lassen in hun programma tegen volgend academiejaar:

Citaten uit de mailcorrespondentie:

- *"Inge Plackle: Wilde FMK profileren onder de noemer 'Uitnodigen tot leren' in het 2de jaar. Dit zou geïntegreerd worden in de module vakoverschrijdende educatie. Het zou waarschijnlijk neerkomen op een introductie van een 3-tal lesuren plus het bijwonen van een filosofische sessie. Voor het schooljaar 2007 – 2008 zal dit echter nog niet lukken."*

- *“Ria Rector: Begint in januari 2008 met het geven van de keuzemodule FMJ (3e jaar) in de lerarenopleiding secundair onderwijs, die Ria Rector zelf zal geven - ze heeft filosofie gestudeerd, een paar cursussen leren-filosoferen gevolgd, houdt al lang intervisies met haar studenten,... (Zie hieronder voor overzicht van de keuzemodule) Ria is aan het werken aan een cursus.”*

Een paar zaken hebben de samenwerking met CANON wat bemoeilijkt:

- Richard Anthone die eerst ‘de begeleidende filosoof ‘ was, maar vroegtijdig in de loop van het project moest afhaken wegens gezondheidsredenen.
- Hun overdaad aan werk (visitatiecommissie en herziening curriculum)

De contacten werden daardoor waarschijnlijk bemoeilijkt. Er werd wel dankbaar gebruik gemaakt van al de info die we hen hebben doorgestuurd. Maar verder kwam een samenwerking moeilijk op gang. Blijkbaar hebben ze voldoende expertise in eigen huis, hoewel ze toch ook wel lieten uitschijnen over dit pionierswerk graag met andere scholen, lectoren, enz te communiceren.

Een paar maanden later:

Keuzemodule Filosoferen met Kinderen en Jongeren, XIOS Hasselt, Ria Rector

XIOS richt een keuzemodule FMKJ in, met enerzijds een theoretisch luik over de geschiedenis, achtergrond, pijlers van FMK. Creatief denken in het algemeen zal ook op het programma staan. Anderzijds ook een stage-deel, waar de aspirant-leerkrachten zullen worden gecoacht, beoordeeld op hun capaciteiten als gespreksbegeleider. In tweetallen voeren de studenten een "project" uit in een stageschool. Dit gebeurt gedurende vijf halve dagen, gespreid over vier weken. De aanpak hiervan is nog niet helemaal duidelijk.

Het lijkt hen onontbeerlijk om een Socratische houding aan aspirant-leerkrachten aan te brengen.

- Leerkrachten moeten volgens hen openstaan en adequaat kunnen reageren op vragen waar jongeren mee worstelen en waar ze zelf niet onmiddellijk een antwoord op weten. Het is belangrijk dat de leerkracht in een dergelijke situatie de socratische houding kan aannemen en de jongeren begeleidt in hun eigen denken.

- Ook zien ze het filosoferen als een noodzakelijk tegengewicht tegen het overvloedige aanbod van 'informatie' in de lessen, waar kinderen en jongeren dikwijls te weinig boodschap aan hebben.
- Filosoferen kan dan dienen als "eye-opener", om de jongeren terug meer te betrekken bij de informatie die ze meekrijgen.
- Filosoferen maakt van de deelnemers bovendien zelfstandig denkende individuen, die rekening houden met de groep, met respect voor ieders gedachten en individualiteit. Ook voor interculturaliteit is dit van belang.

Uit de mailcorrespondentie:

"Beste liefhebbers van het filosoferen,

In de XIOS Hogeschool in Hasselt starten we in het 2de semester met een keuzemodule "filosoferen met jongeren" in de opleiding leraar secundair onderwijs. We hebben bij de voorbereiding vorig academiejaar ondersteuning gekregen van Richard Anthone en Tim Vranken. Ik zal de module geven. De ECTS-fiche van de module is nu natuurlijk klaar, maar de cursus nog niet helemaal.

Vorige week was ik op de Canon-studiedag met Marc Colpaert over zijn boek "tot waar de beide zeeën samenkomen", ook die dag bood veel inspiratie voor het filosoferen met studenten.

Op 16 november kan ik er spijtig genoeg niet bij zijn. Ik geef op 15 en 16 november les in de master na master aan de universiteit van Amsterdam betreffende omgaan met allochtonen in ons hoger onderwijs, en dat kan niet meer verplaatst worden.

Misschien dat er nog wel een collega van Xios kan komen op 16 november.

In ieder geval wens ik jullie allemaal een fijne dag op 16 november. En wij van Xios blijven zeker interesse hebben voor volgende initiatieven...

Hartelijke groet,
Ria"

Keuzemodule Filosoferen met jongeren **S/K-FILO/07**

Kenmerken

Coördinerend verantwoordelijke: Ria Rector

Taal: Nederlands

Niveau: uitdiepend

Studiepunten: 3

SBU: 84 KO: 12 BKV: 16 ZS: 56

Inhoud

Wat is filosofie en filosoferen?

Historische, pedagogische en filosofische achtergrond van FMKJ.

Het Socratisch onderwijsleergesprek.

Het filosofisch gesprek.

De Socratische houding - naast de "klassieke" houding van de leraar.

Vragen: het gereedschap van de gespreksleider.

Creatief denken:

wat is creatief denken,

waarom is creatief denken belangrijk,

het creatieve proces.

Filosoferen, creatief en kritisch denken naar aanleiding van vragen (oeroud of hedendaags maatschappelijk) als deelnemer en als begeleider.

Filosoferen en verbeelding, sleutels tot intercultureel opvoeden.

De taal van mythen en symbolen.

De interculturele dialoog in de opvoeding.

In tweetallen voeren de studenten een "project" uit in een stageschool. Dit gebeurt gedurende vijf halve dagen, gespreid over vier weken.

Begincompetenties/wenselijke beginsituatie

De keuzemodule staat open voor alle studenten met interesse in filosoferen.

Eindcompetenties

De student kan creatief deelnemen aan een filosofisch gesprek.

De student is een bekwaam gespreksleider, heeft inzicht in het eigen begeleidersgedrag en kan leerpunten formuleren.

De student heeft oog voor de denkkraft van jongeren.

De student kan algemene denkvaardigheden stimuleren.

De studenten kan de verbeelding en het creatief denken stimuleren.

De student kan materiaal selecteren in functie van het filosoferen (teksten, audio-visueel materiaal, artikels, gebeurtenissen in de klas,...)

De student kan jongeren begeleiden bij het verkennen van de taal van mythen en metaforen.

De student kan een vragenstellende houding stimuleren, om te komen tot prettiger en grondiger nadenken.

De student is bekwaam jongeren aan te zetten tot het benoemen van (voor)oordelen, gevoelens en het benoemen van problemen, als aanzet voor het overwinnen van hinderpalen.

De student is bekwaam denkkraft van jongeren te koppelen aan maatschappelijke betrokkenheid.

De student kan gelijke onderwijskansen bevorderen door onderwerpen te bespreken die uit de leerlingen zelf komen en die allicht anders niet aan bod zouden komen, noch thuis noch op school.

De student kan het oordeelsvermogen van jongeren ontwikkelen en zo redelijke burgers vormen voor een democratische samenleving.

De student kan constructief omgaan met verschillende referentiekaders en kan zo het omgaan met diversiteit bevorderen.

De student bouwt aan echte ontmoetingen, vanuit een cultureel en muzisch perspectief.

De student kan jongeren ondersteunen bij het ontwikkelen van hun culturele, etnische en sociale identiteit en bij het ontwikkelen van hun levensplan.

De student kan in samenspraak met collega's nieuwe inzichten integreren in de onderwijspraktijk.

De student kan het filosoferen in één of meer van zijn onderwijsvakken integreren.

Leermaterialen

Cursus

» Ria Rector

Filosoferen met jongeren

Achtergrondinformatie

Handboek

- » Richard Anthone en Freddy Mortier, Socrates op de speelplaats, Acco, 1996

- » Richard Anthone, Eddie Janssens, Jan Knops, Peinzen. 49 filosofische vragen voor kinderen, Acco, 2006

Evaluatievormen

Permanente evaluatie

- » Deelname aan de filosofische gesprekken. Kwaliteit van de voorbereiding van de filosofische dagen in de stageschool. Begeleiding van de filosofische gesprekken met leerlingen in de stageschool.
- » Integreer van het filosoferen in de onderwijsvakken.

Werkvormen

Kennisoverdracht

- » Presentaties en onderwijsleergesprekken over filosoferen met jongeren.

Kennisverwerking

- » Training in het filosoferen en creatief denken.

“Ze (Sofie) kwam tot de conclusie dat filosofie eigenlijk niet iets is wat je kunt leren, maar misschien kon je wel leren filosofisch te denken.” (J.Gaarder, De wereld van Sofie)